

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

*Звіт за результатами
дослідження*

2021

УДК:
© DVV International 2021

Видавець:
Представництво DVV International в Україні
01001, м. Київ, вул. Костьольна 4, оф. 16,
Тел +38 (044) 278 86 13
Факс +38 (044) 279 13 86
info@dvv-international.org. ua
www.dvv-international.org. ua
www.dvv-international.de
facebook.com/dvv.international.ukraine/

DVV International – Інститут міжнародної співпраці Німецької Асоціації народних університетів (DVV або Deutscher Volkshochschulverband e.V.).

DVV представляє інтереси 900 народних університетів Німеччини (Volkshochschule) та їхніх регіональних асоціацій як найбільших постачальників додаткової освіти в Німеччині.

DVV International – одна з провідних професійних організацій в галузі освіти дорослих, з унікальним досвідом, набутим за понад 45 років активної діяльності.

DVV International в Україні підтримує освіту дорослих на трьох різних рівнях: мікрорівень (освітні заходи для дорослих), мезорівень (допомога у створенні незалежних організаційних структур і мереж серед провайдерів освіти для дорослих) та макрорівень (консультаційні послуги щодо секторної політики та адвокаційної діяльності).

Зміст публікації є предметом відповідальності авторів статей та необов'язково відображає погляди DVV International.

Авторське право посібника зберігається за DVV International. Публікація посібника без дозволу DVV International заборонена.

ISBN:

Автори:

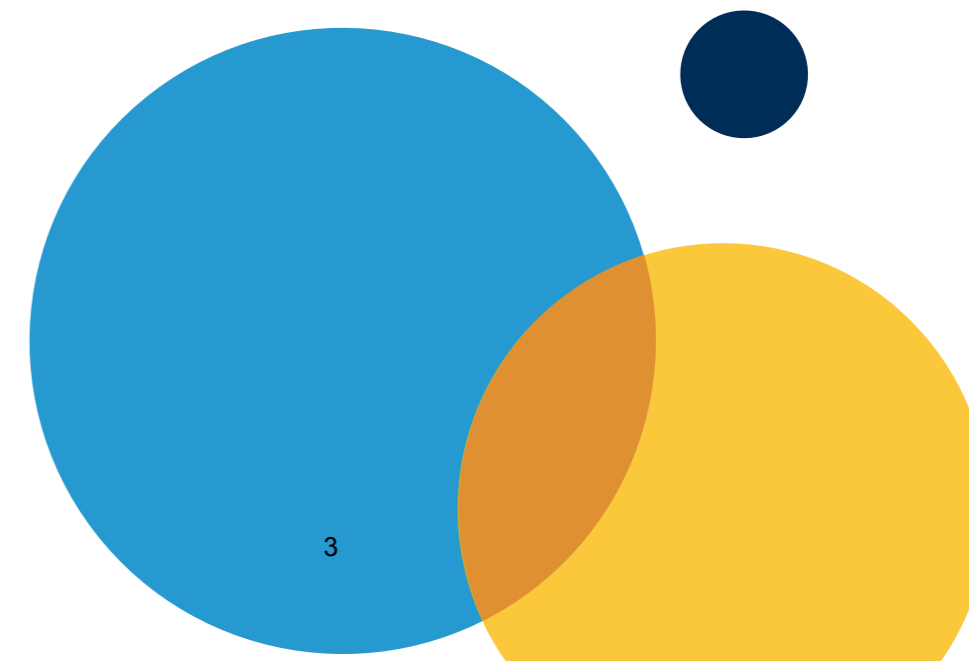
Микита Андреев, виконавчий директор Української асоціації освіти дорослих, голова Громадської ради при МОН України, правозахисник

Володимир Бахрушин, доктор фізико-математичних наук, професор, член науково-методичної ради МОН України

Лариса Лук'янова, докторка педагогічних наук, професорка, голова правління Української асоціації освіти дорослих, директорка Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, членкиня-кореспондентка НАПН України

Олена Панич, кандидатка історичних наук, доцентка, незалежна експертка з питань освіти і освітньої політики

За загальною редакцією Олени Панич

Зміст

5	Вітальне слово	35	Управління у сфері освіти дорослих
6	Вступ	47	Освітні програми
7	Основні визначення	57	Фінансування освіти дорослих
9	Глосарій абrevіатур	63	Місце освіти дорослих у національній системі кваліфікацій
10	Цілі та методи дослідження	69	Висновки та рекомендації
13	Загальна характеристика системи освіти України	72	Бібліографія
15	Освіта дорослих у світі та Україні: загальні підходи і тенденції розвитку	74	Додаток. Перелік організацій, що взяли участь у дослідженні
20	Законодавство у сфері освіти дорослих		

Вітальне слово

В останні десятиліття характер нашого життя швидко змінюється, внаслідок чого колись набуті навички застарівають, а попит на нові зростає. Навчання й освіта дорослих можуть відігравати центральну роль у тому, щоб усі скористалися можливостями, що відкриваються. Очевидно, що не у всіх є однакові умови доступу до навчання і освіти, не всі мають однакові шанси отримати гідну роботу, розвинути свої компетентності, поліпшити якість життя або зробити внесок у розвиток суспільства, в якому вони живуть і працюють.

У 2017 році з ухваленням Закону України «Про освіту» вперше в законодавчу базу України введено поняття «освіта дорослих». Утім, і на сьогодні залишається під питанням реалізація права кожної дорослої особи на навчання впродовж життя, доступність різних програм освіти дорослих для всіх груп населення залежно від їхніх потреб, рівність провайдерів освіти дорослих, зокрема у питаннях доступу до фінансування з публічних бюджетів. До того ж відсутні будь-які статистичні дані про кількість здобувачів освіти серед дорослого населення, про суб'єктів освітньої діяльності, що надають послуги у сфері освіти дорослих, та наявні освітні програми.

У цій ситуації офіс DVV International ініціював проєкт, спрямований на проведення аналізу чинних рамкових умов у сфері навчання й освіти дорослих в Україні, а саме: визначення правових норм і

законодавчого регулювання, управління освітою дорослих на різних рівнях, інституційні структури, фінансування освіти дорослих, наявність статистичної інформації, наявність систем моніторингу й оцінки, умов для професіоналізації провайдерів і фахівців у сфері освіти дорослих.

Дослідження має на меті зібрати та надати основним стейкхолдерам та особам, що приймають рішення, фактичні дані, опис політик і потенціалу для подальшого розвитку сфери навчання й освіти дорослих.

Ми хотіли б скористатися цією можливістю, щоб висловити свою глибоку вдячність дослідникам, які долучились, за їхній професіоналізм і ґрунтовний підхід до аналізу сфери навчання і освіти дорослих в Україні.

Ми також хотіли б подякувати депутатам Верховної Ради України Юлії Гришиній та Роману Грищуку, які надали допомогу у зборі необхідної інформації, та всім організаціям, які надали якісні дані для дослідження.

Нарешті, ми хочемо щиро подякувати Федеральному міністерству економічного співробітництва та розвитку Німеччини (BMZ) за його тривалу постійну фінансову підтримку міжнародної проєктної роботи DVV International.

Олег Смірнов,
Директор представництва
DVV International в Україні

Вступ

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У ШИРОКОМУ СЕНСІ СЛОВА ОХОПЛЮЄ НАБІР РІЗНИХ ВИДІВ І ФОРМ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ПРАГНУТЬ ЗДОБУТИ ДОДАТКОВІ ЗНАННЯ, УМІННЯ ТА КОМПЕТЕНТНОСТІ, ЯК ПРАВИЛО, ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ШКОЛИ.

Специфікою освіти дорослих є її орієнтація на потреби та мотивації дорослої людини. У зв'язку з цим освіта дорослих включає більше елементів самоосвіти і потребує окремих педагогічних (або андрагогічних) підходів. Під час навчання дорослі здобувачі освіти часто враховують власний практичний (зокрема професійний) досвід, краще усвідомлюють цілі і завдання навчання, прагнуть здобути більше практичних знань і навичок для вирішення конкретних проблем. З іншого боку, їм, як правило, доводиться поєднувати навчання з іншою повсякденною діяльністю, що створює для них певні труднощі.

Розвиток освіти дорослих як невіддільної частини освіти протягом життя сьогодні став стратегічним завданням багатьох країн Європейського Союзу¹. Освіта дорослих була визнана ключем до подолання багатьох соціальних викликів, покращення соціального і психологічного здоров'я людей різного віку, подолання економічної нерівності, формування суспільства відповідальності та довіри. Сучасна освіта дорослих стає універсальним цивілізаційним ресурсом, що уможливує розвиток потенціалу кожної особистості, створюючи синергетичний ефект позитивного впливу на суспільні зміни; вона сприяє підвищенню рівня соціального порозуміння, взаємодії та співпраці, знижуючи суспільну напруженість та конфліктогенність. Важливою

є роль освіти дорослих як для підвищення професійної кваліфікації, так і для індивідуального розвитку людини, і для розвитку громади загалом. Закон України «Про освіту», прийнятий у 2017 році, визначив освіту дорослих як частину цілісної системи освіти в Україні. До складників освіти дорослих, закріплених цим Законом, було зараховано післядипломну освіту, підвищення кваліфікації, професійне навчання та професійний розвиток працівників. Закон передбачає існування і будь-яких інших складників, у тому числі появу нових. Водночас законодавче закріплення отримала неформальна освіта як окремий вид освіти поруч із формальною та інформальною (самоосвітою).

Логічним продовженням інституціалізації освіти дорослих в Україні мало б стати прийняття спеціального закону, який би визначав засади функціонування освіти дорослих у різних її формах та складниках, надавав би гарантії працівникам та освітнім інституціям, що забезпечують освіту та навчання дорослих в Україні. Проте на сьогодні такої цілі все ще не досягнуто, а чинне законодавство містить чимало розбіжностей і невизначеностей, які гальмують розвиток освіти дорослих. Визначена законодавчо структура освіти дорослих не повністю узгоджена зі складниками, що передбачені іншими нормативно-правовими актами, зокрема тими, що регулюють освіту дорослих в окремих галузях і сферах.

¹ Маніфест про навчання дорослих у XXI столітті. Сила та радість від навчання. Європейська асоціація освіти дорослих, 2019. <https://bit.ly/3f25c41>

Основні визначення

ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ

окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей

ЗАКЛАД ОСВІТИ

юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність

ЗДОБУВАЧІ ОСВІТИ

вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), докторанти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти

ІНФОРМАЛЬНА ОСВІТА

самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям

КВАЛІФІКАЦІЯ

визнана уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання)

НАЦІОНАЛЬНА РАМКА КВАЛІФІКАЦІЙ

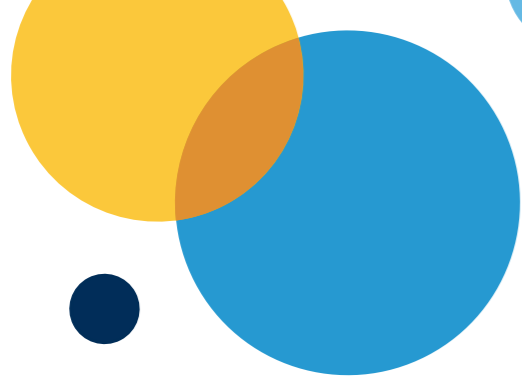
системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів

НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА КВАЛІФІКАЦІЙ

сукупність інституцій і правових норм, що регулюють формування і розвиток освітніх та професійних кваліфікацій, їх відповідність потребам суспільства і ринку праці

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА

освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій

Глосарій абревіатур

ОСВІТНЯ ПОСЛУГА	комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання
ОСВІТНЯ ПРОГРАМА	єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів вивчення, дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання
РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ	знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів
СИСТЕМА ОСВІТИ	сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними
СУБ'ЄКТ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	фізична або юридична особа (заклад освіти, підприємство, установа, організація), що провадить освітню діяльність
ФОРМАЛЬНА ОСВІТА	освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою

АТО/ООС	Антитерористична операція на сході України/Операція об'єднаних сил
ГО	громадська організація
ГС	громадська спілка
ДСЗ	Державна служба зайнятості України
ЄДЕБО	Єдина державна електронна база з питань освіти
ЄДКІ	Єдиний державний кваліфікаційний іспит
ЄКТС	Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система
ЄПВО	Європейський простір вищої освіти
ЄРК	Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя
ЄС	Європейський Союз
КМДА	Київська міська державна адміністрація
КМУ	Кабінет Міністрів України
МДА	місцева державна адміністрація
МЗС	Міністерство закордонних справ України
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України
МОН	Міністерство освіти і науки України
НАДС	Національне агентство з питань державної служби України
НАК	Національне агентство кваліфікацій
НРК	Національна рамка кваліфікацій
НСК	Національна система кваліфікацій
ОДА	обласна державна адміністрація
ЦОВВ	центральний орган виконавчої влади
ЮНЕСКО	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

Цілі та методи дослідження

Дослідження має на меті з'ясувати характер законодавчого регулювання та управління у сфері освіти дорослих в Україні на сучасному етапі.

Дослідження охоплює:

- загальний огляд стану і тенденцій розвитку освіти дорослих в Україні та світі;
- аналіз законодавчих актів, що регулюють освіту дорослих в Україні;
- аналіз системи управління у сфері освіти дорослих;
- опис основних типів освітніх програм у сфері освіти дорослих;
- аналіз тенденцій у фінансуванні освіти дорослих;
- характеристику національної системи кваліфікацій та місця в ній освіти дорослих;
- висновки та рекомендації для подальшого вдосконалення державної політики і законодавства у сфері освіти дорослих.

У процесі дослідження автори застосували методи аналізу літератури, нормативних актів, програмних та інших документів, що стосуються досліджуваних питань. Більшість із використаних матеріалів взято з відкритих джерел. Водночас здійснено збір додаткових даних шляхом опитування установ та організацій, діяльність яких пов'язана з освітою дорослих. Для реалізації цієї задачі розроблено п'ять опитувальників, які були надіслані на адреси:

- центральних органів виконавчої влади,
- місцевих державних адміністрацій,
- закладів вищої освіти,
- закладів освітньої діяльності, що здійснюють підвищення кваліфікації та надають післядипломну освіту (переважно на основі спеціальної ліцензії),
- неурядових організацій, що працюють у сфері освіти дорослих (див. Додаток).

Для збору та аналізу матеріалу щодо роботи провайдерів освіти дорослих було обрано такі

регіони України, як Харківська, Херсонська, Чернігівська, Сумська, Закарпатська області та місто Київ. Такий підхід дав можливість охопити різні за своїм географічним розташуванням та культурними особливостями регіони країни і таким чином великою мірою забезпечити репрезентативність України в цілому.

Основний перелік запитань, що містився в опитувальниках, стосувався таких аспектів, як:

- управління закладами освіти дорослих з боку органів державної влади, які є засновниками таких закладів, зокрема у галузевому вимірі;
- характерні тенденції політики у сфері освіти дорослих, підтримки закладів та суб'єктів освітньої діяльності, що реалізують програми у сфері освіти дорослих, на регіональному рівні;
- державно-приватне партнерство у сфері освіти дорослих;
- характер заходів з підтримки освіти дорослих, що проводяться на регіональному рівні;
- особливості фінансування освіти дорослих на галузевому та регіональному рівнях, зокрема з коштів державного та місцевого бюджетів;
- наявність пропозиції платних освітніх послуг для дорослих.

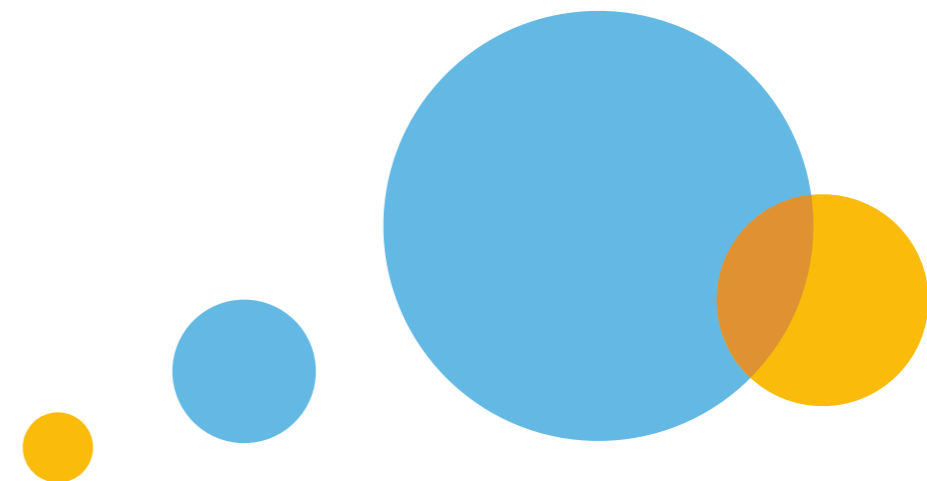
Окрему увагу приділено також питанням:

- підготовки андрагогів у закладах вищої освіти;
- місцевих державних адміністрацій;
- особливостям формування програм освіти дорослих, зокрема програм післядипломної освіти, підвищення кваліфікації та програм неформальної освіти для дорослих;
- визнання кваліфікацій, які здобуваються шляхом неформальної освіти та освіти дорослих.

У підсумку зібрані матеріали та їхній аналіз дозволяють висвітлити широкий спектр питань, пов'язаних з освітою дорослих в Україні.

Дослідження «Аналіз державної політики України у сфері навчання і освіти дорослих» є наступним після низки науково-аналітичних досліджень з питань фінансування освіти дорослих в Україні, що

проводилися у 2020 р., і враховує їхні результати. Ключові визначення у цьому звіті вживаються відповідно до законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту».

Загальна характеристика системи освіти України

У 1991 році, коли Україна відновила свою незалежність, одним з ключових завдань держави стало реформування освіти, переорієнтація її з потреб монопартійної радянської держави на потреби людини та ринкової економіки. Протягом тридцяти років поступово змінювалася політика і законодавство у сфері освіти. Системною реформою стало впровадження у 2003 р. зовнішнього незалежного оцінювання. У зв'язку з приєднанням України до Болонського процесу у 2005 р. було закладено тенденцію до поступової інтеграції вищої освіти у ЄПВО. Участь України у Туринському процесі, ініційованому Європейським фондом освіти у 2010 р., сприяла поступовому оновленню системи професійної освіти.

Після Революції гідності 2013 - 2014 рр. процес реформування освіти став інтенсивнішим. За період 2014 - 2020 років було ухвалено низку системних законів, зокрема «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про загальну середню освіту», суттєво оновлене інше законодавство.

Сьогодні в Україні визначено вісім складників системи освіти: дошкільна освіта, повна загальна середня освіта, позашкільна освіта, спеціалізована освіта, професійна (професійно-технічна) освіта, фахова передвища освіта та освіта дорослих. Державна політика в усіх цих ланках освіти (крім спеціалізованої освіти та освіти дорослих) регулюється спеціальними законами.

Оновлене законодавство закріпило тенденції державної політики у сфері освіти, пов'язані насамперед з адаптацією європейських стандартів освіти та компетентнісного навчання, процедур забезпечення якості освіти, з впровадженням інклюзивного навчання, державно-приватного партнерства та автономії закладів освіти різних рівнів, зі збільшенням академічної свободи і прав усіх учасників освітнього процесу, з посиленням вимог щодо академічної доброчесності. Було

легітимізовано наявність в Україні формальної, неформальної та інформальної освіти, врегульовано питання інституційної, дуальної та індивідуальної форм освіти. Впроваджено таке поняття, як «індивідуальна освітня траєкторія», що передбачає можливість окремого підходу до програм і темпів навчання кожного учня або студента. Системною реформою у сфері загальної середньої освіти має стати реалізація концепції «Нова українська школа», що передбачає впровадження педагогіки партнерства у шкільній освіті, дванадцятирічного терміну навчання замість одинадцятирічного і розвиток профільної старшої школи.

Поступово відбувається становлення національної системи кваліфікацій, що теж має вплив на систему освіти. В основі цієї реформи лежить політика зміцнення взаємозв'язків освіти з ринком праці. Одним із засобів інституціалізації такої системи є створення професійних стандартів, які мають бути враховані під час розроблення стандартів вищої та професійної освіти. Також формується система оцінювання та визнання професійних кваліфікацій, у тому числі здобутих шляхом неформальної освіти. Повноваження акредитувати необхідні установи (кваліфікаційні центри), що здійснюватимуть таке оцінювання, має Національне агентство кваліфікацій, колегіальний орган, перший склад якого затверджено у квітні 2019 р. У 2020 році було оновлено зміст Національної рамки кваліфікацій (НРК), яка приведена у відповідність до Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя (ЄРК). Як відомо, ЄРК є системоутворювальним референтним документом, що гарантує взаємне визнання документів про освіту різними європейськими країнами. В Україні кожен рівень НРК співвідноситься з відповідним рівнем ЄРК та певним рівнем освіти.

Низка питань, що вирішувалися протягом останнього часу, були пов'язані з удосконаленням системи управління закладами освіти. Зокрема

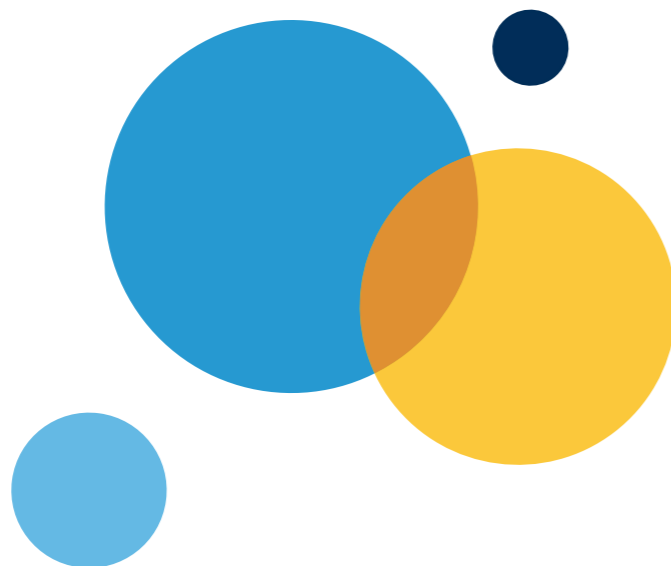
вищої освіти, що на сьогодні є доволі значущим кроком у втіленні університетської автономії. Напрацьовано механізми покращення процедур конкурсного відбору на посади керівників закладів освіти інших рівнів, а також постійно вдосконалюються механізми контролю та підзвітності закладів освіти, зокрема державної та комунальної форм власності.

Певні удосконалення впроваджено стосовно фінансування освіти. Насамперед відбувся перехід від фінансування інституцій освіти до фінансування здобуття освіти особою (освітньої послуги). Такий підхід відкриває можливості для забезпечення фінансування з державного та місцевих бюджетів навчання здобувачів не лише у державних чи комунальних, але й у приватних закладах освіти. Втім, такі можливості, на жаль, все ще не було реалізовано.

Структура та обсяг фінансування освіти в Україні різняться залежно від конкретного рівня освіти. У цілому, згідно із Законом України «Про державний бюджет на 2021 рік», публічні видатки на освіту, з урахуванням прогнозних обсягів видатків

місцевих бюджетів, перевищують 6% показника валового внутрішнього продукту. Щодо приватного фінансування освіти в Україні, то воно великою мірою сконцентровано у вищій освіті (від 40 до 60% здобувачів вищої освіти навчаються за кошти фізичних та юридичних осіб). У зв'язку з реформою децентралізації і збільшенням коштів у бюджетах громад є певні очікування на зростання частки публічного фінансування освіти з місцевих бюджетів. Водночас основна частина видатків на освіту (зокрема заробітна плата вчителів) покриваються за рахунок субвенцій з державного бюджету.

У цілому прогресивних нововведень багато, проте часто вони все ще лишуються тільки деклараціями. Спостерігається консерватизм і прагнення зберегти усталену інституційну структуру у сфері освіти. Через це будь-які зміни, що можуть зашкодити цій структурі, хай навіть шляхом «креативної деструкції» і створення нових можливостей, зустрічають помітний опір. Це, зокрема, стосується і розвитку неформальної освіти, яка все ще залишається «чужим елементом» у системі освіти України і не отримує стабільної підтримки держави.

Освіта дорослих у світі та Україні: загальні підходи і тенденції розвитку

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ

Увага до освіти дорослих стала частиною міжнародної політики на рівні Європейського Союзу та Організації Об'єднаних Націй протягом другої половини XX століття і помітно зросла на початку XXI століття.

Освіту дорослих здебільшого розглядають як невіддільну частину освіти протягом життя. В контексті цього актуальними для розуміння є загальні засади політики у цій сфері, які міжнародні організації пропонують країнам впроваджувати на національному рівні. Перелік таких засад, зокрема, міститься в Рекомендації ЮНЕСКО щодо навчання і освіти дорослих, прийнятій у 2015 р. Рекомендація звертає увагу на те, що навчання і освіта дорослих є ключовими компонентами навчання впродовж життя і охоплюють усі форми освіти і навчання, спрямовані на забезпечення участі дорослих у житті суспільства, їхню активну трудову діяльність. Зазначається, що розвивати навчання та освіту дорослих треба передусім для того, щоб забезпечити грамотність і базові навички для людей, які не змогли здобути їх, досягнувши дорослого віку. Крім того, цілі навчання та освіти дорослих полягають у тому, щоб (а) розвивати у людей певні особистісні навички, такі як критичне мислення, здатність діяти автономно та відповідально, (б) підвищувати спроможність кожної людини діяти відповідно до вимог економіки та ринку праці, (в) сприяти розвитку суспільства, що навчається, зокрема відповідно до цілей сталого розвитку, а також для (г) зміцнення солідарності

між людьми і спільнотами, (ґ) сприяння мирному співіснуванню в суспільстві, дотриманню прав людини, (д) формування здатності молоді та дорослих протистояти викликам і (е) для усвідомленого захисту людьми довкілля.

Рекомендація розглядає освіту та навчання дорослих у шести взаємопов'язаних вимірах:

- політика,
- урядування,
- фінансування,
- участь,
- інклюзія та справедливість,
- якість.

При цьому наголошується на необхідності зробити освіту та навчання дорослих пріоритетним напрямом державної політики, забезпечивши їй необхідне фінансування. Також підкреслюється важливість залучення усіх заінтересованих сторін (стейкхолдерів) у розробленні та реалізації політично важливих рішень у сфері освіти дорослих. Потрібно також гарантувати оцінювання якості освіти дорослих відповідно до певних встановлених стандартів і правил².

Існує певна згода з приводу того, що освіта дорослих має забезпечуватися насамперед для соціально вразливих категорій населення, які мають недостатні шанси для повноцінної інтеграції у суспільне та економічне життя. Реалізація такої задачі може відбуватися через поєднання

² Recommendation on Adult Learning and Education. 2015. Published in 2016 by UNESCO. 16 p.

формальної, неформальної та інформальної освіти. При цьому можуть бути створені механізми визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної освіти або самоосвіти, таким чином, щоб людина, яка їх здобула, могла швидко працевлаштуватись.

Цінність освіти дорослих на глобальному рівні пов'язується з Цілями сталого розвитку, ухваленими державами-членами ООН 25 вересня 2015 р. в Нью-Йорку. Зокрема, четверта ціль передбачає забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти і підтримки можливостей навчання протягом життя для усіх³. У зв'язку з цим Інститут з питань освіти впродовж життя ЮНЕСКО відстежує розвиток освіти дорослих у різних країнах. У своєму звіті, опублікованому у 2019 р., він інформує, що за період з 2015 року у 57% країн-учасниць дослідження зросла кількість людей в програмах освіти дорослих, очо лише 15% країн демонструють зростання учасників на понад 50%. У цілому автори звіту відзначають, що наразі не вдається подолати «ефект Матвія» шляхом розширення доступу до освіти дорослих, оскільки вразливі групи (як-от люди з інвалідністю, люди похилого віку, емігранти, мешканці сільських територій та ін.) залишаються менше включеними у процес навчання, ніж соціально успішні категорії. Люди з освітою, що вища за середню, традиційно найбільше залучені у процес здобуття нових або вдосконалення вже набутих компетентностей, зокрема методами інформальної освіти та самоосвіти⁴. Сучасна державна політика у сфері освіти дорослих має будуватися з урахуванням цих обставин.

Політика Європейського Союзу з підтримки освіти дорослих відображена, зокрема, у рішеннях та рекомендаціях Парламенту і Ради ЄС щодо навчання впродовж життя. Так, у Резолюції від 27 червня 2002 року вказується, що пріоритетами у сфері навчання впродовж життя мають бути:

- забезпечення доступу до навчання впродовж життя для всіх, незалежно від віку; при цьому особлива увага має бути приділена вразливим категоріям людей, для яких треба забезпечити участь у всіх можливих формах освіти та

навчання, а також мігрантам, для яких освіта має стати способом соціальної інтеграції;

- навчання базових навичок, зокрема навичок ІТ, іноземних мов, технологічної культури, підприємництва та соціальних навичок;
- підготовка вчителів і тренерів для розвитку навчання впродовж життя;
- ефективна валідація та визнання як формальних кваліфікацій, так і неформального та інформального навчання, зокрема між різними країнами та освітніми галузями шляхом підвищення прозорості і забезпечення якості;
- забезпечення доступу до інформації та консультацій всіх заінтересованих груп щодо можливостей навчання впродовж життя та його переваг;
- заохочення представництва відповідних секторів, включаючи молодь, в наявні або майбутні мережі та структури, що працюють у сфері навчання впродовж життя⁵.

Протягом наступних років Рада ЄС в цілому дотримувалась цих пріоритетів. Характерним елементом її політики став особливий наголос на змістовній частині компетентностей для навчання впродовж життя. Спільне бачення щодо цих компетентностей, сформоване країнами-членами ЄС, має сприяти формуванню Європейського простору навчання впродовж життя. Так, Рекомендація Європарламенту і Ради ЄС «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року наголошує, що навчання протягом усього життя має допомогти людям адаптуватися до змін в економіці та ринку праці. Документ містить перелік основних компетентностей, які рекомендують застосовувати для розроблення програм освіти дорослих. Таких компетентностей налічується шість. До них належать: (а) спілкування рідною мовою, (б) спілкування іноземними мовами, (в) знання математики та загальні знання у сфері науки і техніки, (г) навички роботи з цифровими носіями, (ґ) навчання заради здобуття знань, (д) соціальні та

громадянські навички, (е) ініціативність та практичність, (є) обізнаність та самовираження у сфері культури⁶. У Рекомендації від 22 травня 2018 р. перелік ключових компетентностей було оновлено⁷.

Також окремою рекомендацією Європарламенту і Ради ЄС у 2008 р. було оприлюднено першу редакцію Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя, яка у травні 2017 р. була замінена новою редакцією⁸. ЄРК містить систематизований опис компетентностей у розрізі трьох дескрипторів (знання, навички, відповідальність та автономія) та восьми рівнів.

У результаті вивчення ситуації в 17 країнах Євросоюзу було виявлено, що близько 20% дорослих людей віком від 25 до 64 років у цих країнах мають низький рівень грамотності і 26% - не вміють рахувати. Отже, близько 25% (70 мільйонів) дорослих працездатного віку не здобули загальної середньої освіти. Було відзначено, що участь таких людей у програмах освіти дорослих залишається нижчою, ніж тих, хто має кращі професійні навички і кваліфікації⁹.

На рівні окремих країн Європейського Союзу політика у сфері освіти дорослих формується на основі визначених потреб, характерних для кожної з цих країн. Більшість європейських країн має сформовану законодавчу базу освіти дорослих, яка окреслює відповідальність держави, підприємців, територіальних громад і громадських організацій за підтримку професійного і особистісного розвитку громадян, визначає порядок фінансування освітньої діяльності у цій сфері, атестаційні вимоги тощо. У підзаконних актах визначено механізми урегулювання освіти дорослих, її цілі, принципи й механізми державної підтримки, взаємодію між основними суб'єктами освітнього процесу, їхні права і обов'язки, способи координації між різними провайдером освіти послуг, а також принципи та механізми отримання коштів з державного бюджету.

Попри певні відмінності загалом великій кількості країн притаманні спільні риси. Передусім йдеться про:

- визнання права людини на освіту протягом життя, рівного доступу до освітніх та інформаційних ресурсів;
- визнання освіти дорослих складником національної системи освіти;
- наявність законодавчо унормованих цілей, принципів та механізмів підтримки освіти дорослих;
- типи основних суб'єктів освітньої діяльності, їхні права і обов'язки, характер взаємовідносин з державою;
- визнання і підтримка неформальної (непрофесійної) освіти дорослих, зокрема у сфері культурної, громадянської і політичної освіти;
- рівноправність суб'єктів освітньої діяльності різних форм власності та гарантії їхньої державної підтримки.

Водночас питання щодо специфічних цілей освіти дорослих, визначення її пріоритетів, окреслення шляхів вирішення вузлових проблем мають певні особливості. У низці країн прийнято системні закони про освіту дорослих, які регулюють цю сферу в цілому. До таких належать Естонія, Норвегія, Велика Британія, Австрія, Угорщина. В деяких інших країнах було прийнято закони, що регулюють окремі питання освіти дорослих: наприклад, у Данії діють закони «Про вищі народні школи», «Про освіту робітників», «Про спеціальну освіту для дорослих», «Про оплачувану відпустку для навчання», «Про освіту для дорослих та подальше навчання», «Про допомогу для освіти дорослих», «Про освіту для дорослих іммігрантів». У Фінляндії діють закон і указ «Про професійне навчання дорослих», Закон «Про неформальну освіту дорослих». У Швеції прийнято «Декрет про урядові субсидії освіти дорослих».

⁶ Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року, <https://bit.ly/3fhQZQK>

⁷ Council of the European Union, Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (2018/C 189/01), <https://bit.ly/32zeUnB>

⁸ Council of the European Union, Recommendation of 22 May 2018 on the European Qualification Framework for lifelong learning and

repealing the recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualification Framework for lifelong learning (2017/C 189/03), <https://bit.ly/3vnTQNS>

⁹ European Commission/ EACEA/Eurydice, 2015. Adult Education and Training in Europe: Widening Access to Learning Opportunities. Eurydice Report. Luxembourg: Publication of the European Union, p. 7 - 8.

³ Sustainable Development Goals, <https://sdgs.un.org/goals>

⁴ GRALE, 2019, p. 14 - 15.

⁵ Council of the European Union, Resolution of 27 June 2002 on lifelong learning (2002/C 163/01).

Країни Європейського Союзу розглядають освіту дорослих як інструмент для вирішення тих задач, які стоять перед ними. При цьому варто враховувати, що характер цих задач змінюється з часом. Крім підвищення грамотності людей, що належать до соціально депривованих груп населення, освіта дорослих традиційно є засобом професійного розвитку, інструментом вдосконалення робочої сили. Історично вона сформувалася і продовжує функціонувати у певному сегменті як безперервна професійна освіта. Проте у новітній період освіти дорослих розглядають як цілком ефективний інструмент підвищення загальної культурної адаптивності людини. Це призвело до того, що держави, у яких традиційно високий відсоток емігрантів (як, наприклад, Франція)¹⁰, мають свою прагматичну стратегію розвитку освіти дорослих, спрямовану на роботу з цією категорією населення. Освіта дорослих також є ефективним засобом формування активного і відповідального громадянства. У цьому контексті вона має певну спроможність запобігти зростанню популярності радикальних політичних ідеологій, що також

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

З урахуванням соціокультурних, соціально-економічних та суспільно-політичних чинників цілісно питання становлення і розвитку освіти дорослих в Україні можна поділити на чотири періоди. Перший з них розпочався з кінця XIX ст., коли відбулося становлення мережі закладів для дорослих та подальше розширення їхнього спектра (недільні та повторювально-додаткові школи для дорослих, курси для неписьменних, народні університети). Другий період охоплює першу половину XX ст. і є періодом культурно-освітньої та політико-освітньої роботи. У цей час створювалися навчальні заклади системи лікнепу, зокрема школи грамоти, школи для малописьменних, гуртки індивідуально-групового навчання,

враховується окремими країнами (Німеччина) під час формування державної політики у сфері освіти дорослих. Останнім часом зростає роль освіти дорослих саме як способу задоволення індивідуальних потреб людини у додаткових знаннях та навичках, зокрема тих, необхідність яких зумовлена динамікою сучасного світу. До таких зараховують цифрові навички, комунікативні та так звані «м'які» навички, здатність до творчості та підприємництва.

Отже, роль освіти дорослих протягом останніх десятиліть зростає у зв'язку з певною увагою до неї міжнародних інституцій, які розглядають її як засіб впровадження цінностей сталого розвитку.

Водночас кожна окрема країна визначає для себе стратегію підтримки та розвитку освіти дорослих залежно від практичних потреб і особливостей суспільства.

запроваджувалися інші типи освітніх закладів для робітників і селян, найбільш популярними серед яких були недільні та вечірні робітничі університети. Третій період (1950 - 1980-ті рр.) характеризується втіленням радянської концепції розвитку системи освіти дорослих. Тогочасні соціально-економічні проблеми країни зумовлювали активний розвиток вечірньої та заочної форм навчання для дорослої молоді. Крім того, розширилася проблематика наукових досліджень з питань теорії і практики навчання працюючої молоді і дорослих на засадах концепції безперервної освіти; було створено Науково-дослідний інститут безперервної освіти дорослих Академії педагогічних наук СРСР¹¹.

З кінця XX ст. й дотепер триває четвертий, сучасний період розвитку освіти дорослих в Україні. Соціально-економічні зміни, що відбулися в суспільстві після розпаду СРСР, у поєднанні з технологічними та соціокультурними трансформаціями як на глобальному, так і на локальному рівнях, суттєво вплинули на визначення ролі освіти дорослих у сучасному українському соціумі. У цей час помітно зросла її актуальність як невіддільного складника освіти протягом життя, безпосередньо пов'язаної із соціальними, психологічними, педагогічними, науково-технічними, економічними та іншими умовами та техніко-технологічними зрушеннями у світовій економіці. Для наукового осмислення тенденцій у розвитку освіти дорослих у 2007 р. було створено відділення професійної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук, в структуру якого увійшов Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. У 2015 р. створено Громадську спілку «Українська асоціація освіти дорослих», яка є членом Європейської асоціації освіти дорослих. Знаковим стало також впровадження в новий базовий Закон України «Про освіту» відповідних норм, що стосуються освіти дорослих. У 2019 році в Класифікатор професій України було введено професію «андрагог». Про зростання важливості освіти дорослих свідчить також утворення в Міністерстві освіти та науки України, Комітеті з питань освіти, науки та інновацій Верховної Ради України профільних підрозділів, що опікуються питаннями формування державної політики у сфері освіти дорослих та освіти протягом життя.

Окремий поштовх до розвитку освіти дорослих дало підписання у 2014 році Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, яка встановлює певні зобов'язання щодо взаємної підтримки у розвитку освіти протягом життя. Крім того, Україна визнає і підтримує виконання всіх основних рекомендацій Євросоюзу, що стосуються формування та визнання кваліфікацій для освіти впродовж життя.

Утім, в Україні зберігаються доволі старі і неефективні механізми управління та фінансування освіти дорослих, які зумовлюють нерівні можливості різних здобувачів отримувати, а провайдерів – реалізовувати освітні послуги у цій сфері. Неформальна освіта дорослих, що реалізується громадськими та недержавними організаціями, не отримує належної уваги та підтримки з боку держави попри затребуваність освітніх послуг, що надає. Дається взнаки також відсутність послідовної державної політики і координації у сфері освіти дорослих, що відображено наприклад у відсутності офіційної політики збору статистичних даних, які б дозволяли відстежувати стан освіти дорослих, кількість її здобувачів та суб'єктів освітньої діяльності. Все ще немає стратегії підготовки тренерів та викладачів, які працюють у сфері освіти дорослих, а також політики їхнього соціального захисту. Всі ці та інші проблеми можна відстежити шляхом аналізу українського законодавства, системи управління та фінансування освіти дорослих, яким присвячено наступні розділи цього звіту.

¹⁰ Schreiber-Barsch, Silke. Adult and Continuing Education in France. Bielefeld, 2015.

¹¹ Тимчук, Л. (2015). Становлення та розвиток андрагогіки в Україні (кінець XIX – XX століття). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т.

Законодавство у сфері освіти дорослих

ЗАГАЛЬНІ ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Конституція України не регламентує освіту дорослих в цілому, проте передбачає наявність окремих її видів. Зокрема, визначено, що в межах реалізації права на працю держава «реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб» (стаття 43); в межах реалізації права на освіту держава забезпечує розвиток післядипломної освіти та різних форм навчання поряд з іншими видами освіти (стаття 53). Крім того, передбачено також створення органів та установ для професійної підготовки суддів у системі правосуддя (стаття 131).

Фундаментальною правовою нормою українського законодавства у сфері освіти дорослих є стаття 18 Закону України «Про освіту». Вона визначає, що освіта дорослих є складовою освіти протягом життя і спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки. Згідно з цією статтею, освіта дорослих може бути формальною, неформальною та інформальною.

Складниками освіти дорослих є:

- післядипломна освіта;
- професійне навчання працівників;
- курси перепідготовки та/або підвищення кваліфікації;
- безперервний професійний розвиток;
- будь-які інші складники, що передбачені законодавством, запропоновані суб'єктом освітньої діяльності або самостійно визначені особою.

Післядипломна освіта передбачає набуття нових та вдосконалення раніше набутих компетентностей на основі здобутої вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти та практичного досвіду.

Післядипломна освіта включає:

- спеціалізацію — профільну спеціалізовану підготовку з метою набуття особою здатності виконувати завдання та обов'язки, що мають особливості в межах спеціальності;
- перепідготовку — освіту дорослих, спрямовану на професійне навчання з метою оволодіння іншою (іншими) професією (професіями);
- підвищення кваліфікації — набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань;
- стажування — набуття особою практичного досвіду виконання завдань та обов'язків у певній професійній діяльності або галузі знань.

Післядипломна освіта у сфері охорони здоров'я також включає:

- інтернатуру;
- лікарську резидентуру.

Курси підвищення кваліфікації проводяться для набуття здобувачем освіти нових компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань. Заклади освіти, що провадять освітню діяльність з підвищення кваліфікації працівників, обов'язковість якої передбачена законом, мають отримати ліцензію на відповідну діяльність та/або акредитувати відповідні освітні програми. Працівниками закладів

СКЛАДНИКИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

післядипломна освіта ¹

професійне навчання працівників ²

курси перепідготовки та / або підвищення кваліфікації ³

безперервний професійний розвиток ⁴

будь-які складники, що передбачені законодавством, запропоновані суб'єктом освітньої діяльності або самостійно визначені особою ⁵

післядипломна освіта ^{1.1}

спеціалізація

перепідготовка

підвищення кваліфікації

стажування

післядипломна освіта у сфері здоров'я ^{1.2}

інтернатура

лікарська резидентура

післядипломної освіти, які мають ліцензію на освітню діяльність, є педагогічні, науково-педагогічні та/або наукові та інші працівники.

Безперервний професійний розвиток — це безперервний процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та/або післядипломної освіти, що дає змогу фахівцю підтримувати або покращувати стандарти професійної діяльності і триває впродовж усього періоду його професійної діяльності¹².

Варто зазначити, що стаття 18 є певною мірою суперечливою, оскільки, з одного боку, вона визначає курси підвищення кваліфікації та післядипломну освіту як окремі складники освіти дорослих, а з іншого, передбачає, що післядипломна освіта включає в себе також підвищення кваліфікації. Термін «підвищення кваліфікації» не узгоджується зі статтею 34 цього

ж Закону, яка передбачає узгодження кваліфікацій з НРК. Традиційне розуміння «підвищення кваліфікації» переважно передбачає розширення і вдосконалення компетентностей в межах певного рівня НРК, а не здобуття компетентностей, які відповідає вищому рівню НРК.

У випадках, коли освітня діяльність у сфері післядипломної освіти та підвищення кваліфікації ліцензується, ці складники освіти дорослих набувають ознак формальної освіти. Закон України «Про вищу освіту» фактично прирівнює такі програми до вищої освіти. Він визначає, що «післядипломна освіта — це спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного рівня. Післядипломна освіта може

включати здобуття другої вищої освіти – ступеня бакалавра або магістра за іншою спеціальністю на основі здобутої раніше вищої освіти не нижче ступеня бакалавра та практичного досвіду.

Післядипломну освіту здійснюють заклади післядипломної освіти або відповідні структурні підрозділи закладів вищої освіти і наукових установ» (стаття 60)¹³.

МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У КОНТЕКСТІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС, А ТАКОЖ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЄВРОПАРЛАМЕНТУ ТА РАДИ ЄС

Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачає співробітництво в галузі освіти, навчання та молодіжної політики з метою покращення взаєморозуміння, активізації міжкультурного діалогу та посилення знань щодо відповідних культур. Визначається, що «сторони вивчають можливості розвитку співробітництва», зокрема у сфері освіти протягом життя (стаття 433). Вказується також необхідність «сприяння молоді в отриманні знань, навичок та професійних умінь поза освітньою системою, зокрема волонтерство,

та визнання цінності такого досвіду» (стаття 434)¹⁴. Додаток XLII до Угоди включає в себе необхідність дотримання Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2008 року щодо створення європейської кваліфікаційної системи для можливості отримувати освіту протягом життя (№ 2008/C111/01). Ці рекомендації передбачають визнання ЄРК та системи забезпечення якості кваліфікацій, яка гарантує визнання кваліфікацій, здобутих, зокрема, шляхом неформальної освіти¹⁵.

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАЙНЯТІСТЬ

Норми Закону України «Про зайнятість населення» (2013) стосуються такого складника освіти дорослих, як професійне навчання. Закон визначає професійне навчання як «набуття та удосконалення професійних знань, умінь та навичок особи відповідно до її здібностей, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації для

професійної діяльності та конкурентоспроможності на ринку праці» (стаття 1). Згідно з цим Законом, у контексті гарантій у сфері зайнятості населення держава гарантує також і професійне навчання «відповідно до здібностей та з урахуванням потреб ринку праці» і «підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за

¹² Закон України «Про освіту», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

¹³ Закон України «Про вищу освіту», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

¹⁴ Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної

енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 21.03.2014. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

¹⁵ Рекомендація Європейського Парламенту і Ради 2008/С 111/01 «Про встановлення Європейської кваліфікаційної структури для можливості отримати освіту протягом усього життя» від 23 квітня 2008 року, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_988#Text

робітничими професіями» (стаття 5). Кожна особа має право на професійне навчання, яке реалізується «шляхом первинної професійної підготовки, перепідготовки, спеціалізації і підвищення кваліфікації, стажування у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та закладах післядипломної освіти, безпосередньо на робочих місцях на виробництві чи у сфері послуг з метою здобуття особою відповідної кваліфікації або приведення її рівня у відповідність із вимогами сучасного виробництва та сфери послуг» (стаття 8).

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості та трудової міграції, і його територіальні органи організують професійне навчання зареєстрованих безробітних з урахуванням поточної та перспективної потреб ринку праці, а також роботу з підтвердження професійної кваліфікації за результатами неформального професійного навчання за робітничими професіями, а також взаємодіють з роботодавцями з питань професійного навчання. Професійна орієнтація та професійне навчання зараховують до заходів щодо сприяння зайнятості населення (стаття 24).

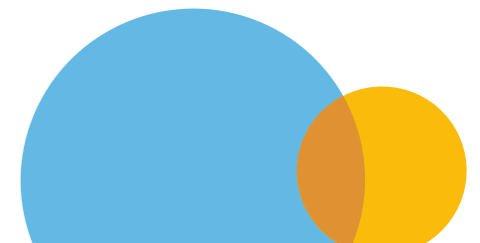
Система оплати професійного навчання, а також перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності включає в себе право отримання ваучера, оплата якого здійснюється за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. При цьому особа має право обрати професію (спеціальність) із затвердженого переліку, а також самостійно обрати форму та місце навчання.

Законом регламентуються ключові аспекти професійного навчання, зокрема категорії осіб, які проходять професійне навчання (в основному зорієнтоване на первинну професійну підготовку), участь роботодавців у організації та оплаті професійного навчання працівників, права та обов'язки працівників, що пройшли професійне

навчання за кошти роботодавців. Окрему увагу приділено професійному навчанню зареєстрованих безробітних. Зокрема, передбачено можливість професійного навчання за укрупненими (інтегрованими) робітничими професіями та іншими професіями, що користуються попитом на ринку праці, а також порядок відбору закладів освіти для організації професійного навчання зареєстрованих безробітних, включаючи їхнє проживання за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування, участь роботодавців, що є замовниками кадрів, у визначенні змісту навчання та кваліфікаційній атестації безробітних, забезпеченні їх робочими місцями для виробничого навчання, виробничої практики або стажування¹⁶. Норми Закону охоплюють лише навчання за робітничими професіями.

Окремі аспекти освіти дорослих регулюються Законом України «Про професійний розвиток працівників» (2012). Закон регулює відносини, пов'язані з професійним навчанням працівників на підприємствах, організаціях такого навчання роботодавцями, проведенням атестації працівників за результатами професійного навчання. Закон містить визначення понять «неформальне професійне навчання працівників», «професійне навчання працівників», «формальне професійне навчання працівників», які за змістом не збігаються з визначеннями Закону України «Про освіту». Основні аспекти організації професійного навчання, врегульовані цим Законом, охоплюють повноваження у цьому процесі організацій роботодавців, профспілок та центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері праці, трудових відносин та зайнятості населення, а також визначення форм, навчальних планів і програм, кадрового забезпечення професійного навчання працівників, оплати праці осіб, які здійснюють професійне навчання працівників. Детально регламентовано процес атестації працівника за результатами професійного навчання. Законом передбачено також створення центрів визнання неформального професійного навчання у складі державної служби зайнятості¹⁷.

¹⁶ Закон України «Про зайнятість населення», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>

На сьогодні норми цього Закону не узгоджуються з новим освітнім законодавством. До того ж Закон не враховує особливості професійного навчання

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ДЛЯ МОЛОДІ

Окремі норми Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» передбачають гарантування державою професійної підготовки та перепідготовки, професійного навчання та вдосконалення професійної майстерності молоді з метою її кращого працевлаштування. Закон також визначає, що молодіжні центри праці, а також громадянські молодіжні організації, сприяючи працевлаштуванню молоді, можуть здійснювати

працівників тих галузей, які потребують кваліфікацій вищої освіти.

надання послуг, пов'язаних з підготовкою до роботи за новою професією¹⁸. Типове положення про молодіжні центри праці передбачає, зокрема, що такий центр «організовує професійну підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації молоді; проводить семінари», тренінги, у тому числі з сучасних методик саморегуляції, самонавчання та самовдосконалення, основ підприємництва, інших напрямів знань, що сприяють розв'язанню проблем працевлаштування та зайнятості молоді»¹⁹.

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У «РЕГУЛЬОВАНИХ» ПРОФЕСІЯХ

Окремим аспектом, що стосується освіти дорослих, є законодавчі вимоги щодо різних форм підвищення кваліфікації фахівців так званих «регульованих» професій. Попри те, що термін «регульована професія» не визначено законодавством, він став доволі вживаним. У нормативному вимірі він певним чином корелює з нормами Закону «Про вищу освіту», який визначає «професію, для якої запроваджено додаткове регулювання». Такою професією вважається «вид професійної діяльності, доступ до якого, крім наявності освіти відповідного рівня та спеціальності, визначається законом або міжнародним договором».

Типовими «регульованими» професіями є, зокрема, правничі професії судді, адвоката, прокурора та

нотаріуса. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає, зокрема, що суддя зобов'язаний проходити підготовку для підтримання власної кваліфікації у Національній школі суддів України. Суддя проходить таку підготовку не рідше одного разу на три роки протягом не менш ніж 40 академічних годин впродовж кожних трьох років перебування на посаді. З метою підготовки суддів для підтримання їхньої кваліфікації Національна школа суддів організовує тренінги (які поділяються на обов'язкові та за вибором). Системне і регулярне підвищення кваліфікації суддів, згідно з законом, має вести до його оцінювання і різноманітних кваліфікаційних іспитів²⁰.

Для адвокатів Законом України «Про адвокатуру та

та адвокатську діяльність» передбачено таку форму підвищення кваліфікації, як стажування. Стажування «полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність. Стажування здійснюється протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону». Особливістю такої форми професійного навчання є те, що вона по суті має індивідуальний характер, відбувається під наглядом професійного адвоката. Закон визначає стажування разом з успішно складеним кваліфікаційним іспитом як необхідні умови допуску особи до професійної діяльності адвоката²¹.

Закон України «Про прокуратуру» передбачає існування спеціалізованої установи, що здійснює підвищення кваліфікації прокурорів з назвою «Тренінговий центр прокурорів». Тренінговий центр функціонує при Офісі Генерального прокурора і може мати регіональні відділення. Стаття 19 Закону передбачає, що прокурор зобов'язаний «вдосконалювати свій професійний рівень та з цією метою підвищувати кваліфікацію. Прокурор періодично проходить підготовку у Тренінговому центрі прокурорів України, що має включати вивчення правил прокурорської етики». Для прийняття на посаду прокурора законом передбачено, зокрема, складання особою кваліфікаційного іспиту (стаття 29)²².

Законом України «Про нотаріат» регулюється також питання кваліфікації нотаріусів. Цей закон передбачає, що одним із повноважень Нотаріальної палати України є забезпечення підвищення кваліфікації нотаріусів та їхніх помічників. Нотаріальна палата є організацією, яка здійснює професійне самоврядування у сфері нотаріату. Проте для допуску особи до професійної діяльності на посаді нотаріуса спеціального професійного навчання не вимагається²³.

Система професійного навчання і підвищення кваліфікації у перелічених правничих професіях існує на засадах саморегулювання і регулюється законодавством у сфері освіти.

До професій, для яких професійний розвиток працівників великою мірою регулюється законодавством у сфері освіти, належать професії у галузі охорони здоров'я та педагогічні професії. Стаття 75 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначає, що «підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації медичних, фармацевтичних працівників та фахівців з реабілітації здійснюється відповідними закладами фахової передвищої та вищої освіти, а також через інтернатуру, лікарську резидентуру, клінічну ординатуру, аспірантуру і докторантуру згідно з законодавством про освіту. Навчальні плани та програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації медичних, фармацевтичних працівників та фахівців з реабілітації у встановленому порядку погоджуються з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я»²⁴. Закон також передбачає, що медичні і фармацевтичні працівники «мають право на підвищення кваліфікації, перепідготовку не рідше одного разу на п'ять років у відповідних закладах та установах». При цьому Закон України «Про вищу освіту» містить згадку про те, що заклади вищої освіти, що готують фахівців у сфері охорони здоров'я або здійснюють їхню післядипломну освіту, можуть утворювати на базі наукових установ, закладів охорони здоров'я клінічні бази закладів освіти у сфері охорони здоров'я, університетські клініки та лікарні. Отже, підвищення кваліфікації та будь-які інші форми спеціалізованої освіти дорослих для працівників у сфері медицини та фармації здійснюються не лише на базі певних закладів освіти, але й за обов'язкової наявності клінічної бази, яка б могла забезпечити практичне навчання.

¹⁸ Закон України «Про професійний розвиток працівників», <https://bit.ly/3feOUox>

¹⁹ Постанова КМУ від 24 січня 2001 р. № 40 «Про затвердження Типового положення про молодіжний центр праці» <https://bit.ly/3ui47ti>

²⁰ Закон України «Про судоустрій і статус суддів», 2016, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

²¹ Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», 2013, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

²² Закон України «Про прокуратуру», 2015, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

²³ Закон України «Про нотаріат», 1993, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

²⁴ Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», 1993, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

¹⁷ Закон України «Про професійний розвиток працівників», <https://bit.ly/3feOUox>

¹⁸ Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», 1993, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text>

Закони у сфері освіти встановлюють базові правила для професійного розвитку та підвищення кваліфікації вчителів та викладачів (педагогічних і науково-педагогічних працівників), а також їхньої атестації (кваліфікаційного оцінювання).

Стаття 59 Закону України «Про освіту» визначає, що «професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників передбачає постійну самоосвіту, участь у програмах підвищення кваліфікації та будь-які інші види і форми професійного зростання... Підвищення кваліфікації може здійснюватися за різними видами (навчання за освітньою програмою, стажування, участь у сертифікаційних програмах, тренінгах, семінарах, семінарах-практикумах, семінарах-нарадах, семінарах-тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо) та у різних формах (інституційна, дуальна, на робочому місці, на виробництві) тощо». Регулярне підвищення кваліфікації вчителів та викладачів закладів освіти, що надають формальну освіту різних рівнів, є обов'язковим. Закон України «Про вищу освіту» передбачає, що науково-педагогічні та педагогічні працівники закладу вищої освіти всіх форм власності мають право на підвищення кваліфікації та стажування не рідше одного разу на п'ять років. Закон України «Про фахову передвищу освіту» визначає, що щорічне підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти здійснюється відповідно до Закону України «Про освіту». Загальна кількість академічних годин для підвищення кваліфікації таких працівників упродовж п'яти років не може бути меншою за 120 годин, з яких певна кількість годин обов'язково має бути спрямована на вдосконалення знань, вмінь та практичних навичок у роботі із студентами з особливими освітніми потребами та дорослими студентами. Додатково засновником можуть встановлюватися обсяги щорічного підвищення педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів фахової перед вищої освіти, а також КМУ встановлюються обсяги додаткового підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних працівників, які вперше призначені на посаду керівника циклової комісії, філії, відділення,

керівника або заступника керівника закладу фахової передвищої освіти²⁵.

Закон України «Про повну загальну середню освіту» передбачає також обов'язкове щорічне підвищення кваліфікації педагогічних працівників (вчителів шкіл). Загальна кількість академічних годин для підвищення кваліфікації педагогічного працівника протягом п'яти років, яка оплачується за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, не може бути меншою за 150 годин, з яких не менше 10 відсотків загальної кількості годин мають бути спрямовані на вдосконалення знань, вмінь і практичних навичок у частині роботи з учнями з особливими освітніми потребами²⁶. Крім того, цей Закон містить також окрему статтю, що регулює питання педагогічної інтернатури як особливого типу професійного навчання для вчителів, уперше призначених на посаду педагогічного працівника. Педагогічна інтернатура передбачає заходи, що забезпечать здобуття та/або вдосконалення професійних компетентностей і педагогічної майстерності протягом першого року професійної діяльності педагогічного працівника. До таких заходів Закон відносить супровід та підтримку у педагогічній діяльності з боку досвідченого педагогічного працівника (педагога-наставника) та різні форми професійного розвитку (відвідування навчальних занять, опрацювання відповідної літератури тощо).

На виконання законів у сфері освіти у серпні 2019 року було також прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників», яка, зокрема, включає в себе «Порядок підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників». Порядок визначає процедуру, види, форми, обсяг і періодичність, умови підвищення кваліфікації вчителів та викладачів закладів освіти усіх рівнів. Основною новацією цього документа є те, що ним закріплено право педагогічних та науково-педагогічних працівників самостійно обирати форми, види, напрями та суб'єктів надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації. Порядок надає

певну автономію закладам освіти у питанні процедур визнання результатів підвищення кваліфікації.

В інших професіях та галузях освіта дорослих регулюється меншою мірою, проте окремі законодавчі норми все ж таки існують. Наприклад, Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» передбачає, що

перепідготовка і підвищення кваліфікації спеціалістів, робітничих кадрів у галузі є обов'язковими і здійснюються періодично в строки, визначені державними органами, за рахунок державного і місцевого бюджетів на підставі договорів між навчальними закладами, підприємствами, організаціями. При цьому закон не визначає конкретних державних органів, яким надаються повноваження з реалізації цих норм²⁸.

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Закон України «Про державну службу» (2016) визначає державну службу як «публічну, професійну, політично неупереджену професійну діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави». Державним службовцям мають створюватися умови для постійного підвищення рівня професійної компетентності шляхом професійного навчання. Професійне навчання державних службовців проводиться за кошти державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством, через систему підготовки, перепідготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації у навчальних закладах та інших суб'єктах, які мають право надавати освітні послуги, у тому числі за кордоном.

Підвищення рівня професійної компетентності державних службовців проводиться протягом проходження служби, а підвищення кваліфікації – не рідше одного разу на три роки. Крім того, для державних службовців передбачено стажування, яке може проводитися строком до шести місяців шляхом перебування на іншій посаді державної служби, в іншому державному органі і навіть за кордоном. Підвищення професійної компетентності державного службовця здійснюється відповідно

до індивідуальної програми, яка розробляється за результатами оцінювання службової діяльності державного службовця і затверджується керівником структурного підрозділу, в якому він працює²⁹.

На виконання Закону «Про державну службу» було прийнято також низку підзаконних актів. Зокрема, наказом Національного агентства України з питань державної служби від 03.03.2016 № 48 було затверджено Порядок стажування державних службовців, яким врегульовуються різні аспекти організації та оплати стажування державного службовця. Зокрема передбачається, що стажування здійснюється відповідно до індивідуального плану. За результатами виконання індивідуального плану державний службовець зобов'язаний подати звіт керівникові стажування, який оцінює результати стажування³⁰.

Існує також «Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад», затверджене постановою уряду від 6 лютого 2019 р. № 106. Положення зараховує до системи

²⁵ Постанова КМУ від 21 серпня 2019 р. № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників», <https://bit.ly/3hP9bCZ>

²⁶ Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», 1990, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12#Text>

²⁸ Закон України «Про державну службу», 2016. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

³⁰ Наказ НАДС від 03.03.2016 № 48 «Про затвердження Порядку стажування державних службовців», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 23 березня 2016 р. за № 439/28569, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0439-16#n13>

²⁵ Закон України «Про фахову передвищу освіту», 2019, <https://bit.ly/3hX5K1Q>

²⁶ Закон України «Про повну загальну середню освіту», 2020, <https://bit.ly/3vjwBUT>

професійного навчання підготовку, підвищення кваліфікації, стажування та самоосвіту державного службовця. Поняття «підготовка» визначається як успішне навчання на освітньо-професійній програмі рівня магістра за спеціальностями, необхідними для професійної діяльності на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування, зокрема за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування»³¹. Затверджений НАДС «Порядок організації підвищення кваліфікації

державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, перших заступників та заступників, посадових осіб місцевих самоврядування» встановлює вимоги до програм підвищення кваліфікації, а також до організації, навчально-методичного, матеріально-технічного, кадрового та інформаційного забезпечення, оцінювання та моніторингу якості підвищення кваліфікації державних службовців³².

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Для регулювання освіти дорослих на місцевому рівні застосовується загальне і спеціальне законодавство у сфері освіти. Крім того, певні актуальні норми містяться у Законах України «Про місцеві державні адміністрації» (1999) і «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997). Цими законами регулюються повноваження місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, зокрема ті, що стосуються розвитку освіти на місцевому рівні.

Законом «Про місцеві державні адміністрації» визначено, що до питань, які вирішуються місцевими державними адміністраціями, належать у тому числі питання освіти «у межах і формах, визначених Конституцією і законами України». Місцева державна адміністрація реалізовує державну політику у галузі освіти, може здійснювати функції засновника щодо закладів освіти, вживає заходів до збереження мережі закладів освіти, сприяє роботі творчих спілок, національно - культурних товариств, фондів, жіночих, молодіжних, дитячих та інших громадських організацій, вивчає процеси,

що відбуваються на ринку праці, у сфері зайнятості населення та професійного навчання, проводить їхню оцінку, розробляє та здійснює заходи щодо сприяння працевлаштуванню вивільнених працівників, зокрема професійної орієнтації та професійного навчання, сприяє розвитку міжнародного співробітництва у галузі освіти³³.

Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у сфері освіти. Зокрема, до таких повноважень належить: управління закладами освіти, які належать територіальним громадам, забезпечення здобуття повної загальної середньої, професійно-технічної освіти у державних і комунальних загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах, вищої освіти у комунальних вищих навчальних закладах, створення необхідних умов для виховання дітей, молоді, розвитку їхніх здібностей, трудового навчання, професійної орієнтації, сприяння діяльності молодіжних та науково-просвітницьких організацій. Крім того, до делегованих повноважень

³¹ Постанова КМУ від 6 лютого 2019 р. № 106 «Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад», <https://bit.ly/3hQ62D2>

³² Наказ НАДС від 26.11.2019 № 211-19 «Про затвердження порядку організації підвищення кваліфікації державних

службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 02 січня 2020 р. за № 5/34288, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0005-20#Text>

³³ Закон України «Про місцеві державні адміністрації», 1999. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>

належить забезпечення відповідно до закону розвитку всіх видів освіти, розвитку і вдосконалення мережі освітніх закладів усіх форм власності, визначення потреби та формування замовлень на підготовку кадрів для цих закладів, організація

роботи щодо удосконалення кваліфікації кадрів, залучення роботодавців до надання місць для проходження виробничої практики учнями професійно-технічних навчальних закладів³⁴.

Таблиця 2. Законодавство у сфері освіти дорослих

Сфери регулювання ОД	Законодавчі норми	Основна мета
Загальні правові підходи до ОД	Стаття 18 Закону України «Про освіту»	Визначає, що освіта дорослих є складовою освіти протягом життя і спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки.
	Стаття 43 Конституції України	У межах реалізації права на працю держава реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.
	Стаття 53 Конституції України	У межах реалізації права на освіту держава забезпечує розвиток післядипломної освіти та різних форм навчання поряд з іншими видами освіти.
	Стаття 131 Конституції України	Передбачено створення органів та установ для професійної підготовки суддів у системі правосуддя.
Освіта дорослих у контексті законодавства про зайнятість	Стаття 1 Закону України «Про зайнятість населення» (2013)	Визначає, що «професійне навчання — набуття та удосконалення професійних знань, умінь та навичок особи відповідно до її здібностей, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації для професійної діяльності та конкурентоспроможності на ринку праці».
	Стаття 5 Закону України «Про зайнятість населення» (2013)	Держава гарантує професійне навчання відповідно до здібностей та з урахуванням потреб ринку праці і підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями.

³⁴ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», 1997 <https://bit.ly/3yzdliW>

Таблиця 2. Продовження 1

	Стаття 8 Закону України «Про зайнятість населення» (2013)	«Кожен має право на професійне навчання, яке реалізується шляхом первинної професійної підготовки, перепідготовки, спеціалізації і підвищення кваліфікації, стажування у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та закладах післядипломної освіти, безпосередньо на робочих місцях на виробництві чи у сфері послуг з метою здобуття особою відповідної кваліфікації або приведення її рівня у відповідність із вимогами сучасного виробництва та сфери послуг».
	Стаття 24 Закону України «Про зайнятість населення» (2013)	Професійна орієнтація та професійне навчання віднесені до заходів щодо сприяння зайнятості населення.
	Закон України «Про професійний розвиток працівників» (2012)	Регулює відносини, пов'язані з професійним навчанням працівників на підприємствах, організаціях такого навчання роботодавцями, проведенням атестації працівників за результатами професійного навчання.
Освіта дорослих для молоді	Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»	Держава гарантує професійну підготовку та перепідготовку, професійне навчання та вдосконалення професійної майстерності молоді з метою її кращого працевлаштування.
Освіта дорослих у «регульованих» професіях		
правничі професії	Закон України «Про судоустрій і статус суддів»	Визначає, що суддя зобов'язаний проходити підготовку для підтримання кваліфікації у Національній школі суддів України. Системне і регулярне підвищення кваліфікації суддів, згідно з законом, має вести до його оцінювання і різноманітних кваліфікаційних іспитів.
	Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»	Передбачає форму підвищення кваліфікації як стажування, що «полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складання кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність». Закон визначає стажування разом з успішно складеним кваліфікаційним іспитом які необхідні умови допуску особи до професійної діяльності адвоката згідно з законом, що мають вести до його оцінювання і різноманітних кваліфікаційних іспитів.
	Закон України «Про прокуратуру»	Передбачає існування спеціалізованої установи, що здійснює підвищення кваліфікації прокурорів з назвою «Тренінговий центр прокурорів».

Таблиця 2. Продовження 2

	Стаття 19 Закону України «Про прокуратуру»	Передбачає, що прокурор зобов'язаний вдосконалювати свій професійний рівень та з цієї метою підвищувати кваліфікацію.
	Стаття 29 Закону України «Про прокуратуру»	Передбачає для прийняття на посаду прокурора складання особою кваліфікаційного іспиту.
	Закон України «Про нотаріат»	Регулює питання кваліфікації нотаріусів та передбачає, що одним із повноважень Нотаріальної палати України є забезпечення підвищення кваліфікації нотаріусів та їхніх помічників.
охорона здоров'я	Стаття 75 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»	Визначає, що «підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації медичних, фармацевтичних працівників та фахівців з реабілітації здійснюється відповідними закладами фахової передвищої та вищої освіти, а також через інтернатуру, лікарську резидентуру, клінічну ординатуру, аспірантуру і докторантуру згідно з законодавством про освіту».
педагогічні професії	Стаття 59 Закону України «Про освіту»	Визначає, що професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників передбачає постійну самоосвіту, участь у програмах підвищення кваліфікації та будь-які інші види і форми професійного зростання. Регулярне підвищення кваліфікації вчителів та викладачів закладів освіти, що надають формальну освіту різних рівнів, є обов'язковим.
	Закон України «Про вищу освіту»	Передбачає, що науково-педагогічні та педагогічні працівники закладу вищої освіти всіх форм власності мають право на підвищення кваліфікації та стажування не рідше одного разу на п'ять років.
	Закон України «Про фахову передвищу освіту»	Визначає, що щорічне підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти здійснюється відповідно до Закону України «Про освіту».
	Закон України «Про повну загальну середню освіту»	Передбачає обов'язкове щорічне підвищення кваліфікації педагогічних працівників (вчителів шкіл) та регулює питання педагогічної інтернатури як особливого типу професійного навчання для вчителів, уперше призначених на посаду педагогічного працівника.

Таблиця 2. Продовження 3

	Постанова Кабінету Міністрів України № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників»	Включає в себе Порядок підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, який визначає процедуру, види, форми, обсяг і періодичність, умови підвищення кваліфікації вчителів та викладачів закладів освіти усіх рівнів. Документом закріплено право педагогічних та науково-педагогічних працівників самостійно обирати форми, види, напрями та суб'єктів надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації.
сільське господарство	Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві»	Передбачає, що перепідготовка і підвищення кваліфікації спеціалістів, робітничих кадрів у галузі є обов'язковими і здійснюються періодично в строки, визначені державними органами, за рахунок державного і місцевого бюджетів на підставі договорів між навчальними закладами, підприємствами, організаціями.
Освіта дорослих у сфері державної служби	Закон України «Про державну службу» (2016)	Визначає державну службу як «публічну, професійну, політично неупереджену професійну діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави» і передбачає створення умов для постійного підвищення рівня професійної компетентності державних службовців шляхом професійного навчання за кошти державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством, через систему підготовки, перепідготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації у навчальних закладах та інших суб'єктах, які мають право надавати освітні послуги, у тому числі за кордоном.
	Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 03.03.2016 № 48	Затверджує Порядок стажування державних службовців, яким врегульовуються різні аспекти організації та оплати стажування державного службовця.
	«Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад»	Зараховує до системи професійного навчання підготовку, підвищення кваліфікації, стажування та самоосвіту державного службовця, встановлює вимоги до програм підвищення кваліфікації, а також до організації, навчально-методичного, матеріально-технічного, кадрового та інформаційного забезпечення, оцінювання та моніторингу якості підвищення кваліфікації державних службовців.

Таблиця 2. Продовження 4

Законодавче регулювання освіти дорослих на місцевому рівні	Закон України «Про місцеві державні адміністрації» (1999)	Регулює повноваження місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, зокрема ті, що стосуються розвитку освіти на місцевому рівні, і визначає, що до питань, які вирішуються місцевими державними адміністраціями, належать у тому числі питання освіти у межах і формах, визначених Конституцією і законами України. Місцева державна адміністрація реалізовує державну політику у галузі освіти, може здійснювати функції засновника щодо закладів освіти.
	Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997)	Регулює повноваження місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, зокрема ті, що стосуються розвитку освіти на місцевому рівні, і визначає повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у сфері освіти, до яких належать: забезпечення відповідно до закону розвитку всіх видів освіти, розвитку і вдосконалення мережі освітніх закладів усіх форм власності, визначення потреби та формування замовлень на підготовку кадрів для цих закладів, організація роботи щодо удосконалення кваліфікації кадрів, залучення роботодавців до надання місць для проходження виробничої практики учнями професійно-технічних навчальних закладів.

Управління у сфері освіти дорослих

На місцевому, як і на загальнодержавному, рівні пріоритет віддається таким складникам освіти дорослих, як підвищення кваліфікації та післядипломна освіта. Прикладом того, як освіта дорослих інтегрується в бачення місцевих органів влади, є Міська комплексна цільова програма «Освіта Києва. 2019 - 2023», затверджена рішенням Київської міської ради від 18 грудня 2018 року № 467/6518³⁵. Програма в цілому націлена на практичну реалізацію реформ у сфері освіти, передбачених у зв'язку з новим Законом України «Про освіту» (2017) та концепцією «Нова українська школа». У цьому контексті одним із завдань програми є забезпечення професійного розвитку педагогів Києва, зокрема шляхом створення «інноваційної моделі підвищення кваліфікації педагогічних працівників» міста, що реалізовуватиметься в Інституті післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка. Крім того, в межах програми передбачена підпрограма з назвою «Підготовка фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів за регіональним замовленням», котра визначає обсяги регіонального замовлення, зокрема для закладів післядипломної освіти.

У підсумку, попри те, що освіта дорослих включає в себе доволі розгалужений перелік складників, українське законодавство регулює переважно ті складники, що стосуються післядипломної освіти, професійного навчання і розвитку. При цьому відсутній єдиний підхід щодо правил функціонування освіти дорослих, зустрічається суперечливість у визначеннях термінів та інші

неузгодженості законодавства.

Управління у сфері освіти дорослих передбачає цілеспрямоване застосування визначених інструментів та механізмів, що впливають на роботу суб'єктів освітньої діяльності у сфері освіти дорослих. Серед таких механізмів варто звернути увагу на:

- формування державної, регіональної та/або галузевої політики у сфері освіти дорослих,
- ліцензування освітньої діяльності та акредитацію освітніх програм,
- громадський нагляд та державно-приватне партнерство,
- здійснення функцій засновника закладів освіти дорослих.

Управління у сфері освіти дорослих може здійснюватися державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими організаціями, приватними особами.

Варто взяти до уваги, що у зв'язку зі змінами законодавства відбувається розширення інституційної автономії державних та комунальних закладів освіти, що тягне за собою руйнування централізованої вертикалі управління. Водночас державна політика спрямовується насамперед на регулювання питань, пов'язаних з формальною освітою, і мало зачіпає складники освіти дорослих, незважаючи на те, що досі немає чіткої згоди щодо того, які з цих складників слід вважати формальною, а які – неформальною освітою.

³⁵ Рішення Київської міської ради від 18 грудня 2018 року № 467/6518 «Про затвердження міської комплексної цільової програми «Освіта Києва. 2019 - 2023 роки», <https://bit.ly/34e2m60>

ЦЕНТРАЛЬНІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ, ВІДПОВІДАЛЬНІ ЗА РОЗВИТОК ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ, ТА ЇХНІ ПОВНОВАЖЕННЯ

Політику у сфері освіти дорослих у галузевому вимірі формують різні ЦОВВ. При цьому переважна частина повноважень цих органів реалізується щодо закладів, які надають формальну освіту (професійну (професійно-технічну), фахову передвищу та вищу), а також таких складників освіти дорослих, як післядипломна освіта, підвищення кваліфікації та перепідготовка фахівців.

Основні повноваження ЦОВВ у сфері освіти дорослих визначаються Законами України «Про освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту», «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів», «Про професійний розвиток працівників», а також положеннями про відповідні ЦОВВ.

Провідним державним органом, що відповідає за сферу освіти дорослих, є МОН. До його основних повноважень у цій сфері, зокрема, належить:

- забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері освіти;
- розроблення або погодження проєктів законів та інших нормативно-правових актів з питань, що належать до його компетенції;
- розроблення стратегічних документів та державних цільових програм у сфері освіти, а також участь в їхній реалізації;
- визначення перспектив і пріоритетних напрямів розвитку професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, освіти протягом життя;
- нормативно-правове забезпечення функціонування системи освіти в межах повноважень, визначених законами;
- здійснення в межах повноважень, передбачених законами, координації діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сферах, що належать до його компетенції;
- створення умов для здобуття громадянами

професійної (професійно-технічної), фахової передвищої і вищої освіти, освіти протягом життя;

- подання пропозицій КМУ про державні пріоритети з підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів у розрізі галузей знань;
- організація підвищення кваліфікації педагогічних, зокрема керівних, наукових і науково-педагогічних кадрів;
- організація збирання та обробки освітньої статистики, її аналіз та прогнозування розвитку системи освіти;
- забезпечення функціонування ЄДЕБО та інших державних інформаційних систем освіти;
- затвердження стандартів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти;
- затвердження порядку визнання здобутих в іноземних закладах освіти документів про професійну (професійно-технічну), фахову передвищу та вищу освіту;
- формування пропозицій про обсяг державного фінансування професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, розподіл його серед закладів освіти, що перебувають у сфері його управління;
- розроблення та затвердження умов або типових правил прийому для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти;
- здійснення ліцензування освітньої діяльності закладів вищої, післядипломної, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) освіти, а також перевірка дотримання ними ліцензійних умов, атестація закладів професійної (професійно-технічної) освіти;
- затвердження положень (порядку) про акредитацію освітніх програм закладів фахової передвищої та вищої освіти, інституційний аудит закладів фахової передвищої освіти та інституційну акредитацію закладів вищої освіти;

- здійснення повноважень засновника щодо державних закладів освіти за дорученням і в межах, встановлених Кабінетом Міністрів України;
- здійснення управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління³⁶.

Інші галузеві міністерства та ЦОВВ впливають на розвиток освіти дорослих у своїх галузях, зокрема, через здійснення управлінських повноважень щодо окремих закладів освіти, а також шляхом участі у формуванні державної політики у сфері освіти загалом. Такі органи мають повноваження:

- брати участь у реалізації освітньої політики;
- брати участь у розробленні умов прийому до закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти;
- розподіляти державне фінансування та стипендійний фонд закладів освіти, що перебувають у сфері їхнього управління;
- формувати пропозиції і розміщувати державне замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою для закладів освіти, що перебувають у сфері їхнього управління;
- сприяти працевлаштуванню випускників закладів вищої освіти, що належать до сфери їхнього управління, здійснювати розподіл випускників вищих військових навчальних закладів для подальшого проходження служби;
- брати участь у формуванні стандартів освіти.

Державні органи, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, також мають право своїми актами встановлювати особливі вимоги до системи управління таких закладів, набору кадрів, практичної підготовки курсантів та студентів, підготовки викладачів та науковців, що працюють у таких закладах.

Деякі державні органи мають додаткові повноваження у сфері освіти. Так, Міністерство

фінансів та Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, а також інші ЦОВВ погоджують проєкти нормативно-правових актів у сфері освіти, що виносяться на затвердження КМУ. Міністерство юстиції здійснює правову експертизу таких документів і, після ухвалення урядом, реєструє їх у Єдиному державному реєстрі нормативно-правових актів.

Відповідно до Закону України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України має такі повноваження:

- за поданням МОН та інших державних замовників формувати державне замовлення на підготовку фахівців, у тому числі й на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів, координувати діяльність державних замовників щодо розміщення та виконання такого державного замовлення;
- складати середньостроковий прогноз потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці³⁷.

Законодавство покладає повноваження, що стосуються освіти дорослих у окремих галузях, на відповідні галузеві ЦОВВ. До таких органів належать, зокрема, Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство культури та інформаційної політики, Міністерство зовнішніх справ, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів, Міністерство цифрової трансформації, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерство у справах ветеранів, Національне агентство державної служби, Державна прикордонна служба, Державна служба фінансового моніторингу тощо.

Слід зазначити, що розроблення державної політики у сфері

³⁶ Постанова КМУ від 16 жовтня 2014 р. № 630 «Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України». <https://bit.ly/34e2m60>

³⁷ Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів», 2014, <https://bit.ly/3b07quy>

Варто зазначити, що розроблення державної політики у сфері освіти дорослих, як правило, відбувається із залученням заінтересованих стейкхолдерів. Ними можуть бути представники закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, які співпрацюють з державними органами під час розробки проектів стратегій, концепцій або регуляторних нормативно-правових

Таблиця 3. Центральні органи виконавчої влади, відповідальні за розвиток освіти дорослих, та їхні повноваження

Центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ), відповідальні за розвиток освіти дорослих	Повноваження
МОН	<ul style="list-style-type: none"> забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері освіти; розроблення або погодження проєктів законів та інших нормативно-правових актів з питань, що належать до його компетенції; розроблення стратегічних документів та державних цільових програм у сфері освіти, а також участь в їхній реалізації; визначення перспектив і пріоритетних напрямів розвитку професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, освіти протягом життя; нормативно-правове забезпечення функціонування системи освіти в межах повноважень, визначених законами; здійснення в межах повноважень, передбачених законами, координації діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сферах, що належать до його компетенції; створення умов для здобуття громадянами професійної (професійно-технічної), фахової передвищої і вищої освіти, освіти протягом життя; подання пропозицій КМУ про державні пріоритети з підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів у розрізі галузей знань; організація підвищення кваліфікації педагогічних, зокрема керівних, наукових і науково-педагогічних кадрів; організація збирання та обробки освітньої статистики, її аналіз та прогнозування розвитку системи освіти; забезпечення функціонування ЄДЕБО та інших державних інформаційних систем освіти; затвердження стандартів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти; затвердження порядку визнання здобутих в іноземних закладах освіти документів про професійну (професійно-технічну), фахову передвищу та вищу освіту;

МОН	<ul style="list-style-type: none"> формування пропозицій про обсяг державного фінансування професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, розподіл його серед закладів освіти, що перебувають у сфері його управління; розроблення та затвердження умов або типових правил прийому для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти; здійснення ліцензування освітньої діяльності закладів вищої, післядипломної, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) освіти, а також перевірка дотримання ними ліцензійних умов, атестація закладів професійної (професійно-технічної) освіти; затвердження положень (порядку) про акредитацію освітніх програм закладів фахової передвищої та вищої освіти, інституційний аудит закладів фахової передвищої освіти та інституційну акредитацію закладів вищої освіти; здійснення повноважень засновника щодо державних закладів освіти за дорученням і в межах, встановлених Кабінетом Міністрів України; здійснення управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління³⁶.
Інші галузеві міністерства та ЦОВВ	<ul style="list-style-type: none"> брати участь у реалізації освітньої політики; брати участь у розробленні умов прийому до закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти; розподіляти державне фінансування та стипендійний фонд закладів освіти, що перебувають у сфері їхнього управління; формувати пропозиції і розміщувати державне замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою для закладів освіти, що перебувають у сфері їхнього управління; сприяти працевлаштуванню випускників закладів вищої освіти, що належать до сфери їхнього управління, здійснювати розподіл випускників вищих військових навчальних закладів для подальшого проходження служби брати участь у формуванні стандартів освіти.
Міністерство фінансів та Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України	<ul style="list-style-type: none"> за поданням МОН та інших державних замовників формувати державне замовлення на підготовку фахівців, у тому числі й на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів, координувати діяльність державних замовників щодо розміщення та виконання такого державного замовлення; складати середньостроковий прогноз потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці³⁷.

ЛІЦЕНЗУВАННЯ У ФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ

Відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», одним з принципів державної політики у сфері ліцензування є те, що воно застосовується лише до такого виду господарської діяльності, провадження якого становить загрозу порушення прав або законних інтересів громадян, життю чи здоров'ю людини, навколишньому природному середовищу або безпеці держави. Ліцензування має застосовуватися лише у разі недостатності інших засобів державного регулювання. Освітня діяльність у сфері формальної освіти підлягає ліцензуванню. Умови ліцензування враховують особливості законодавства у сфері освіти.

Закон України «Про освіту» розглядає ліцензування як складник системи забезпечення якості освіти і встановлює норми, згідно з якими ліцензійні умови визначаються окремо для кожного рівня освіти.

Таких рівнів передбачено дев'ять:

- перший (початковий), другий (базовий) та третій (вищий) рівні професійної (професійно-технічної) освіти;
- рівень фахової передвищої освіти;
- початковий, перший (бакалаврський), другий (магістерський), третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) та науковий рівні вищої освіти.

Утім, Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (1998 р.)³⁸ передбачає ліцензування професійно-технічної освіти не за її рівнями, а за типами закладів. Згідно з ним, МОН здійснює ліцензування та атестацію закладів професійної (професійно-технічної) освіти на право здійснення ними освітньої діяльності, а також ліцензування підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності та підпорядкування на право здійснення ними професійного (професійно-технічного) навчання на виробництві. Встановлено, що органи місцевої влади мають проводити ліцензійну експертизу, а також контроль за

дотриманням вимог державних стандартів професійної (професійно-технічної) освіти підприємствами, установами, організаціями та громадянами, що мають державну ліцензію на здійснення зазначеної освітньої діяльності (при цьому законодавство не передбачає ліцензування діяльності у сфері професійної освіти, яка здійснюється окремими громадянами).

Конкретні вимоги встановлюють також Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності³⁹. У сфері професійної освіти такі вимоги встановлено щодо кадрового, матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення освітньої діяльності, а також щодо організації освітньої діяльності.

Ліцензування закладів професійної (професійно-технічної) освіти провадиться з метою надання їм права здійснювати підготовку (у тому числі первинну професійну підготовку та професійно-технічне навчання) здобувачів освіти, перепідготовку та/або підвищення кваліфікації за професіями, які включені до Національного класифікатора професій ДК 003:2010. Здійснюється також ліцензування закладів професійної (професійно-технічної) освіти іноземних держав або їхніх структурних підрозділів (філій) на території України. Під час ліцензування встановлюється спроможність закладу освіти провадити освітню діяльність відповідно до встановлених вимог за окремими професіями або групою споріднених професій на певному рівні професійної (професійно-технічної) освіти. Ліцензійні умови є спільними для всіх і не враховують особливостей підготовки за професіями, для яких існують окремі вимоги щодо кваліфікації працівників, а також підготовки працівників на підприємствах та в установах.

У сфері фахової передвищої освіти Ліцензійні умови визначають вимоги до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного, організаційного та інформаційного забезпечення

освітньої діяльності. Ці вимоги є спільними для всіх спеціальностей. Як і у випадку професійної освіти, Ліцензійні умови не враховують особливості професій та посад, для яких законами встановлено окремі вимоги щодо кваліфікації фахівців, а також особливості дуальної форми здобуття фахової передвищої освіти. МОН здійснює ліцензування освітньої діяльності та заходи державного нагляду (контролю) за дотриманням ліцензійних умов закладами фахової передвищої освіти.

У сфері вищої освіти, відповідно до Закону України «Про вищу освіту», з грудня 2019 р. ліцензуванню підлягає освітня діяльність закладу вищої освіти на певному рівні вищої освіти. Також окремо ліцензується освітня діяльність за освітніми програмами, що є необхідними для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання. Ліцензійні умови мають визначати вимоги до кваліфікації викладачів, а також технологічні вимоги щодо наявності певної матеріально-технічної бази в закладі освіти. Оскільки вимоги Ліцензійних умов є спільними для всіх спеціальностей і не враховують особливості освітніх програм та форм здобуття освіти, це робить їх недоречними для одних спеціальностей і неефективними для інших.

В окремих випадках законодавство передбачає ліцензування освітньої діяльності з підвищення кваліфікації і післядипломної освіти. Так, стаття 10 Закону України «Про освіту» передбачає, що заклади освіти, що провадять освітню діяльність з підвищення кваліфікації працівників, обов'язковістю якої передбачена законом, мають отримати ліцензію на відповідну діяльність та/або акредитувати відповідні освітні програми. Втім, норма закону є нечіткою і не дає змоги визначити, у яких саме випадках така освітня діяльність підлягає ліцензуванню.

З цього приводу існують дві точки зору:

- одна з них полягає у тому, що ліцензуватися має будь-яка освітня діяльність з підвищення кваліфікації працівників, для яких законами

передбачено необхідність періодичного проходження підвищення кваліфікації;

- друга точка зору вважає обов'язковим ліцензування лише тих видів освіти дорослих, які безпосередньо визначені законами, зокрема інтернатури та лікарської резидентури для медичних працівників.

Державні органи, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, також мають право своїми актами встановлювати особливі вимоги до системи управління таких закладів, набору кадрів, практичної підготовки курсантів та студентів, підготовки викладачів та науковців, що працюють у таких закладах.

Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності на сьогодні передбачають ліцензування післядипломної освіти (спеціалізація, перепідготовка, підвищення кваліфікації, стажування, інтернатура, лікарська резидентура) для осіб з професійною (професійно-технічною), фаховою передвищою та вищою освітою. При цьому основні вимоги для ліцензування такої діяльності істотно не відрізняються від загальних вимог щодо освітньої діяльності у формальній освіті на аналогічних рівнях.

З 20 опитаних державних та комунальних закладів вищої освіти, що працюють у м. Київ, Закарпатській, Сумській, Харківській, Херсонській та Чернігівській областях, п'ять повідомили про наявність ліцензії на діяльність з підвищення кваліфікації та/або післядипломної освіти. В ЄДЕБО зареєстровано 17 закладів післядипломної освіти, що мають ліцензію на здійснення відповідної освітньої діяльності, переважно з підвищення кваліфікації вчителів та викладачів.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що питання ліцензування освіти дорослих лише певною мірою врегульовано законодавством. При цьому чинне регулювання є суперечливим, неефективним і потребує істотних змін.

³⁸ Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту», 1998. <https://bit.ly/2RHVJWJ>

³⁹ Постанова КМУ від 30 грудня 2015 р. № 1178 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності», <https://bit.ly/34fd8l>

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У СФЕРІ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Засади державно-приватного партнерства у сфері освіти визначаються законами України «Про освіту» та «Про державно-приватне партнерство». Законом України «Про освіту» встановлено, що державно-приватне партнерство у сфері освіти може передбачати:

- спільне фінансування закладів, а також юридичних і фізичних осіб, які проводять освітню діяльність;
- утворення та/або спільне фінансування і розвиток баз практичної підготовки;
- утворення та/або спільне фінансування і експлуатацію інноваційних підприємств (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) на базі наявних закладів освіти;
- розроблення і розвиток сучасних технологій освіти, навчання;
- професійно-практичну підготовку;
- запровадження спільних програм фінансування підготовки фахівців тощо;
- здійснення заходів щодо соціального захисту та поліпшення житлових умов працівників системи освіти та здобувачів освіти.

Реалізація державно-приватного партнерства передбачає також певне спільне фінансування у сфері освіти, проте закон забороняє передачу в управління, оренду або концесію приватним партнерам державного або комунального майна, що використовується закладами освіти. Це суттєво обмежує можливості й особливо інтерес приватних партнерів до участі у таких проєктах сфери освіти. Закон «Про державно-приватне партнерство» передбачає, що державно-приватне партнерство може застосовуватися у сфері надання освітніх послуг і може здійснюватися, зокрема, на основі договорів про спільну діяльність між органами державної влади і приватними партнерами⁴⁰.

На основі інформації, що надійшла від державних органів, які взяли участь у дослідженні, є очевидно,

що практика державно-приватного партнерства у сфері освіти дорослих не набула поширення. Практично жоден з органів державної влади такої діяльності не здійснює. Винятком можна вважати лише співпрацю МОН з низкою підприємств та неурядових організацій у сфері підтримки професійної освіти, яка здійснюється переважно на основі спільних меморандумів. МОН визначає такий перелік напрямів співробітництва:

- підготовка пропозицій щодо реформування системи професійної освіти;
- створення професійних та освітніх стандартів;
- надання консультативної допомоги з питань, що мають спільний інтерес;
- участь у спільних заходах: конкурсах, виставках, конференціях, круглих столах тощо;
- розробка механізмів забезпечення випускників професійно-технічних і вищих навчальних закладів робочими місцями на підприємствах;
- розробка пропозицій щодо сумісного надання випускникам професійних кваліфікацій роботодавцями і закладами освіти;
- закріплення великих організацій за професійно-технічними і вищими навчальними закладами для надання шефської допомоги;
- забезпечення практичної підготовки учнів професійно-технічних, студентів вищих навчальних закладів та стажування викладачів професійно-теоретичної підготовки, майстрів виробничого навчання на базових підприємствах;
- запровадження виплати підприємствами та організаціями галузевих, іменних стипендій найкращим учням, студентам закладів професійно-технічної і вищої освіти;
- надання підприємствами та організаціями допомоги в утриманні та розвитку матеріально-технічної бази закладів професійно-технічної та вищої освіти;
- запровадження підприємствами та організаціями матеріального і морального

стимулювання викладачів закладів професійно-технічної та вищої освіти;

- взаємне поширення інформації з питань, що стосуються розвитку професійної освіти і підготовки кадрів для будівництва⁴¹.

Тож державно-приватне партнерство заохочується в основному з метою залучення роботодавців для

підтримки професійної і, частково, вищої освіти. При цьому особливості державного регулювання сфери освіти все ще не дають можливості реалізовувати проєкти державно-приватного партнерства на взаємовигідних та взаємно відповідальних засадах.

СТРУКТУРА УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ)

Повноваження місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування дещо порізнено сформульовані у різних законах. Це створює правові колізії і призводить в одних випадках до надмірного втручання місцевих органів у діяльність закладів освіти, а в інших – до ігнорування ними проблем розвитку окремих сегментів освіти дорослих (переважно неформальної).

Відповідно до статті 66 Закону України «Про освіту», органи місцевого самоврядування (такі як Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні ради, Київська та Севастопольська міські ради):

- відповідають за реалізацію державної політики у сфері освіти та забезпечення якості освіти на відповідній території;
- забезпечують доступність та розвиток мережі закладів професійної (професійно-технічної) освіти;
- утворюють та забезпечують утримання комунальних закладів післядипломної освіти для потреб підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- оприлюднюють офіційну звітність про всі отримані та використані кошти, а також перелік і вартість товарів, робіт, послуг, спрямованих на потреби кожного із заснованих ними закладів освіти, та інші

видатки у сфері освіти;

- забезпечують рівні умови для розвитку закладів освіти всіх форм власності.

Крім того, ці органи можуть бути засновниками комунальних закладів освіти.

Повноваження місцевих органів влади щодо освіти дорослих визначаються також деякими іншими законами. Так, стаття 32 Закону України «Про місцеве самоврядування» надає виконавчим органам сільських, селищних, міських рад такі повноваження:

- вони відповідають за реалізацію державної політики у сфері освіти та забезпечення якості освіти на відповідній території;
- забезпечення розвитку всіх видів освіти;
- розвитку і вдосконалення мережі закладів освіти усіх форм власності;
- визначення потреби та формування замовлень на кадри для закладів освіти, медицини, фізичної культури і спорту, укладення договорів на підготовку спеціалістів;
- організації роботи щодо удосконалення кваліфікації кадрів;
- залучення роботодавців до надання місць для проходження виробничої практики учнями закладів професійно-технічної освіти;

⁴⁰ Закон України «Про державно-приватне партнерство», 2010. <https://bit.ly/3c8EWDB>

⁴¹ Державно-приватне партнерство. Офіційний сайт МОН. <https://bit.ly/3wsPPHU>

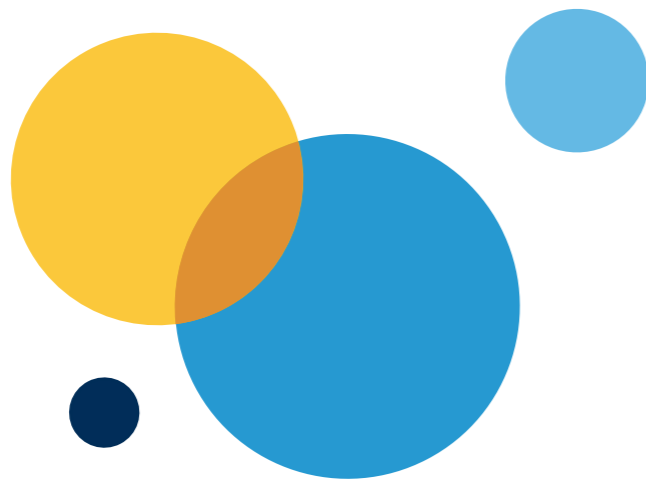
- надання допомоги у працевлаштуванні випускникам закладів професійно-технічної освіти державної або комунальної форми власності та ін.

Прийнятий у 1999 р. Закон України «Про місцеві державні адміністрації», незважаючи на внесені пізніше зміни, містить істотні суперечності з іншими законами, що регулюють сферу освіти. Зокрема, стаття 18 цього Закону передбачає можливість фінансування місцевими державними адміністраціями підприємств, установ та організацій освіти, переданих в управління місцевій державній адміністрації вищими органами державної та виконавчої влади. Проте чинне законодавство у сфері освіти та господарської діяльності не передбачає такого правочину як «передача в управління». Натомість у ньому актуалізуються повноваження МДА щодо формування та реалізації державної політики, державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства та повноваження засновника закладу освіти. Суперечливою є також норма цього закону щодо повноваження МДА у спільних інтересах територіальних громад «об'єднувати на договірній основі бюджетні кошти з коштами підприємств, установ, організацій та населення, зокрема для будівництва, розширення, реконструкції, ремонту та утримання закладів освіти». Наразі практики реалізації цієї норми немає. Загалом повноваження МДА у сфері освіти є доволі декларативними.

За даними МДА м. Києва, Закарпатської, Сумської, Харківської, Херсонської та Чернігівської областей, до завдань і функцій цих органів у сфері освіти дорослих, зокрема, належать:

- здійснення повноважень засновника стосовно комунальних закладів та інших провайдерів (курси) освіти дорослих;
- забезпечення підвищення кваліфікації та професійного розвитку працівників, для яких це передбачено законодавством;
- розробка та реалізація регіональних програм, що передбачають також заходи із забезпечення освіти дорослих;
- реалізація програм із забезпечення зайнятості населення, соціальної та професійної адаптації учасників АТО/ООС;
- координація діяльності комунальних установ у сфері освіти дорослих;
- збирання та аналіз інформації щодо стану освіти дорослих;
- організація освітніх, просвітницьких, наукових та інших заходів, що стосуються освіти дорослих.

Матеріали дослідження свідчать про те, що поняття «освіта дорослих» є доволі незвичним для посадовців МДА і рідко вживається ними. Вони схильні розглядати освіту дорослих окремо від таких складників, як післядипломна освіта, підвищення кваліфікації та програми професійного розвитку працівників, що традиційно реалізуються комунальними закладами освіти.

ПОВНОВАЖЕННЯ ЗАСНОВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування часто поєднують повноваження засновників державних та комунальних закладів освіти з повноваженнями розробки і впровадження державної або регіональної політики у сфері освіти. Це створює потенційний конфлікт інтересів і певною мірою заважає цим органам ефективно виконувати функції засновника. Останні, зокрема, передбачають:

- прийняття рішень про створення, реорганізацію, ліквідацію закладу, затвердження його статуту;
- укладання або розривання строкового трудового договору (контракту) з керівником закладу освіти;
- затвердження кошторису та прийняття фінансового звіту закладу освіти;
- здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю закладу освіти, дотриманням ним чинного законодавства;
- забезпечення у закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування для навчання осіб з особливими освітніми потребами;
- забезпечення матеріально-технічної бази закладу освіти відповідно до вимог стандартів та ліцензійних умов;
- забезпечення у разі закриття закладу можливості здобувачам освіти продовжити навчання в іншому закладі освіти;
- інші права, які можуть бути передбачені установчими документами закладу освіти.

При цьому засновник (або уповноважені ним особи) не мають права втручатися в діяльність закладу освіти, яка здійснюється у межах його автономних прав. Повноваження засновника є спільними для закладів різних форм власності.

Повноваження засновника щодо низки галузевих закладів освіти здійснюються Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством культури

та інформаційної політики України, Міністерством оборони України, МОЗ, Міністерством фінансів України. Більша частина з них є державними закладами вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти.

Крім того, міністерства в межах своєї політики реалізують низку освітніх ініціатив для дорослих. Зокрема, Міністерство молоді та спорту України реалізує програму «Молодіжний працівник», координує діяльність з підвищення кваліфікації тренерів (тренерів-викладачів) та інших фахівців у сфері фізичної культури і спорту закладами вищої освіти, які мають ліцензію на освітню діяльність з підвищення кваліфікації за спеціальністю «Фізична культура і спорт», а також національними спортивними федераціями з відповідного виду спорту.

Міністерство соціальної політики, згідно з наданою ним інформацією, координує діяльність центрів соціального обслуговування, де громадяни похилого віку отримують соціально-педагогічну послугу «Університет третього віку». Станом на 01.01.2020 у складі територіальних центрів діяв 381 «Університет третього віку».

ДСЗ є централізованою системою державних установ, підпорядкованою Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. В її структурі функціонують 11 центрів професійно-технічної освіти, які здійснюють професійне навчання безробітних, надають освітні послуги дорослому населенню та роботодавцям. Також ДСЗ бере участь у розробці стратегічних пріоритетних напрямів роботи щодо організації професійної орієнтації населення та професійного навчання зареєстрованих безробітних у закладах освіти, здійснює організацію, координацію та контроль роботи установ ДСЗ щодо організації профорієнтації та професійного навчання, їхнього методичного забезпечення.

Освітні програми

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСВІТНІХ ПРОГРАМ

Закон України «Про освіту» визначає освітню програму як «єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів вивчення, дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання». Обов'язковими компонентами освітньої програми мають бути:

- вимоги до вступників;
- перелік та логічна послідовність компонентів програми;
- загальний обсяг навчального навантаження та очікувані результати навчання здобувачів освіти.

Управління у сфері освіти дорослих може здійснюватися державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими організаціями, приватними особами.

Варто взяти до уваги, що у зв'язку зі змінами законодавства відбувається розширення інституційної автономії державних та комунальних закладів освіти, що тягне за собою руйнування централізованої вертикалі управління. Водночас державна політика спрямовується насамперед на регулювання питань, пов'язаних з формальною освітою, і мало зачіпає складники освіти дорослих, незважаючи на те, що досі немає чіткої згоди щодо того, які з цих складників треба вважати формальною, а які – неформальною освітою.

Освітні програми можуть створюватися на основі стандартів або типових освітніх програм, затверджених державними органами в установленому порядку. Втім, за відсутності таких стандартизованих документів програми розробляються самими провайдерами освітніх послуг на правах автономії.

В Україні програми у сфері освіти дорослих реалізують суб'єкти освітньої діяльності трьох

найбільш поширених типів:

- заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти різних форм власності,
- спеціалізовані державні і комунальні заклади післядипломної освіти, центри підвищення кваліфікації для працівників певних галузей (викладачів, лікарів, працівників закладів культури, державних службовців та ін.),
- громадські організації.

Професійне навчання та перепідготовка (у тих випадках, коли вони не здійснюються безпосередньо на робочому місці) реалізуються у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Освітні послуги з післядипломної освіти надаються у закладах вищої і фахової передвищої освіти на базі спеціалізованих структурних підрозділів (навчально-наукових інститутів, факультетів, центрів післядипломної освіти тощо), а також у спеціалізованих закладах післядипломної освіти та центрах підвищення кваліфікації. За інформацією, отриманою від ЦОБВ, у сфері їхнього управління працюють 63 спеціалізовані державні заклади післядипломної освіти та підвищення кваліфікації. З 8 закладів післядипломної освіти, підвищення кваліфікації та/або перепідготовки, що взяли участь у дослідженні, у 5 закладах викладачі мають статус педагогічних або науково-педагогічних працівників, 2 заклади не мають штатних викладачів, але залучають до викладання науково-педагогічних працівників інших установ.

Більшість програм у сфері освіти дорослих спрямовано на професійний розвиток працівників певних галузей. Такі програми, як правило, розраховані на здобувачів, що зобов'язані проходити навчання відповідно до законодавства, яке регламентує професійну діяльність. Тому у певному сенсі такі програми мають обов'язковий характер навіть тоді, коли здобувач може

самостійно обирати програму, провайдера або час навчання. Зміст деяких освітніх програм іноді регламентується законодавством, а у деяких випадках вони погоджуються органом управління,

якому підпорядковується відповідний заклад освіти.

Розглянемо деякі з цих програм детальніше.

ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Зміст та обсяг програм підвищення кваліфікації для державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування визначено постановою КМУ «Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад»⁴² та низкою наказів НАДС, у яких визначено вимоги до змісту і структури програм підвищення кваліфікації⁴³, порядок організації підвищення кваліфікації⁴⁴ та рекомендації щодо процесу організації підвищення кваліфікації⁴⁵.

Вивчення цих документів показало, що організація підвищення кваліфікації державних службовців детально регламентується НАДС і здійснюється в закладах вищої та післядипломної освіти, наукових установах, які провадять освітню діяльність у сфері підвищення кваліфікації для відповідної цільової аудиторії.

Навчання державних службовців відбувається за професійними програмами, програмами

тематичних постійно діючих семінарів, тематичних короткострокових семінарів, тренінгів. Є чотири види програм:

- загальні професійні (сертифікатні) програми (розробляються та затверджуються суб'єктами надання освітніх послуг, підлягають акредитації);
- спеціальні професійні (сертифікатні) програми (розробляються та затверджуються суб'єктами надання освітніх послуг, погоджуються замовниками освітніх послуг у сфері професійного навчання);
- загальні короткострокові програми (розробляються та затверджуються суб'єктами надання освітніх послуг, погоджуються НАДС);
- спеціальні короткострокові програми (розробляються та затверджуються провайдерами, погоджуються замовниками).

За змістом програми мають відповідати одному або декільком з таких напрямів:

- загальні питання державного управління;
- загальні питання місцевого самоврядування;
- європейська та/або євроатлантична інтеграція;

⁴² Постанова КМУ від 6 лютого 2019 р. № 106 «Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад», <https://bit.ly/3oMHb4r>

⁴³ Наказ НАДС від 10.10.2019 № 185-19 «Про затвердження Вимог до змісту і структури програм підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1159-19#Text>

⁴⁴ Наказ НАДС від 26.11.2019 № 211-19 «Про затвердження

Порядку організації підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0005-20#Text>

⁴⁵ Наказ НАДС від 18 вересня 2020 р. № 173-20 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад за дистанційною навчання», <https://bit.ly/3dD76r8>

- питання забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків;
- підвищення рівня володіння державною мовою;
- підвищення рівня володіння іноземними мовами;
- питання, визначені державними, регіональними або місцевими програмами, стратегіями.

Зміст програм має також враховувати пріоритетні напрями, визначені НАДС на відповідний рік. Водночас, згідно з рекомендаціями НАДС, провайдери освітніх послуг мають здійснювати попереднє визначення освітніх потреб цільової аудиторії. З цією метою вони проводять опитування (у тому числі з застосуванням google-анкетування та інших технологій), що дає можливість формувати і корегувати зміст програм з урахуванням потреб здобувачів.

Обсяг професійної (сертифікатної) програми має становити щонайменше два кредити ЄКТС, а короткострокової програми – 0,2 - 1 кредит ЄКТС. Професійні (сертифікатні) програми мають обов'язкову та вибірккову складові, кожна з яких структурується за модульним принципом. Обсяг вибіркової частини спрямований на урахування індивідуальних освітніх потреб здобувачів освіти і становить від 20 до 40 відсотків часу всієї програми. Лекції не мають перевищувати 30 відсотків загального обсягу аудиторних занять, практичний компонент має становити не менше, ніж 60 відсотків. На самостійну роботу відводиться 20 відсотків від загальної тривалості навчання (крім програм, що реалізуються у партнерстві з міжнародними, іноземними організаціями, установами, програмами (проектами) міжнародної технічної допомоги).

Реалізація програм може здійснюватися за очною, дистанційною або змішаною формами, з використанням спеціальних інтернет-платформ, вебсайтів, електронних систем навчання тощо. Серед видів навчальних занять, які відбуваються за очною формою, переважають практико-орієнтовані. Обов'язковим є застосування інтерактивних методів навчання, зокрема тих, що розвивають критичне мислення.

Проведення практичних занять передбачає виконання завдань на основі здобутих знань, вмінь

та навичок у межах модулів програми підвищення кваліфікації. Серед інших видів навчальних занять є семінари, консультації, тренінги, навчальні візити (відвідування учасниками інших підприємств, установ та організацій з метою вивчення досвіду та найкращих управлінських практик), майстер-класів тощо.

Починаючи з 2016 р., у зв'язку з реформою державної служби, в Україні реалізуються великі міжнародні програми підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад. Наразі пріоритетним завданням визначено запровадження найкращих європейських практик професійного навчання державних службовців, а також сучасних практико-орієнтованих програм підвищення кваліфікації. Учасники дослідження відзначають зростання кількості популярних заходів з підвищення кваліфікації для державних службовців, таких як тематичні короткострокові семінари та тренінги, що мають на меті більш ефективну взаємодію викладачів та слухачів, зростання кількості викладачів, що мають практичний досвід. Професійне навчання державних службовців почали здійснювати провайдери різних форм власності.

Інформація про освітні програми та умови навчання для державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування розміщується на різних ресурсах (наприклад, у мережі Facebook, вебсайтах провайдерів, освітній платформі «Портал управління знаннями» НАДС тощо).

Попри те, що переважна більшість програм спрямовані на професійний розвиток державних службовців, пропонуються також програми, спрямовані на особистісний розвиток, зокрема такі, що стосуються питань функціональної грамотності, громадянської та полікультурної освіти. Наприклад, Чернігівський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації повідомив, що 70% його програм спрямовані на професійний розвиток відповідно до сфер діяльності посадовців, а 30% становлять програми підвищення кваліфікації, спрямовані на особистісний розвиток, а також з питань функціональної грамотності, громадянської та полікультурної освіти. У переліку зазначених ним програм є, зокрема, такі:

- «Безпека інформаційного простору»;
- «Застосування нових медіа в роботі органів влади та місцевого самоврядування»;
- «Комунікативна компетентність посадовця»;
- «Лідерство та планування кар'єри посадовця»;
- «Новий український правопис та ділове українське мовлення в публічному адмініструванні»;
- «Основи управлінського лідерства на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування»;
- «Соціально-психологічні аспекти діяльності державного службовця та посадової особи місцевого самоврядування»;
- «Техніка комунікацій та ведення переговорів, мистецтво презентації (ділова риторика, публічний виступ)»;
- «Як створювати неприбуткові громадські організації»;
- ІТ-курси (з електронного документообігу, використання геоінформаційних технологій, візуалізації);
- мовні курси (українська та англійська ділова мови);
- програми професійного та особистого розвитку (соціально-психологічні аспекти діяльності посадовців);
- громадянська освіта (з питань комунікацій органів влади та громадськості).

ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Законом України «Про освіту» було запроваджено нову систему підвищення кваліфікації вчителів та викладачів для вдосконалення їхньої педагогічної майстерності та професійного зростання впродовж усього життя. З метою впровадження ефективних механізмів реалізації цього закону МОН за участі інститутів громадянського суспільства було розроблено новий Порядок підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників⁴⁶. На сьогодні цим нормативним актом керуються заклади післядипломної педагогічної освіти.

У документі прописано процедуру, види, форми, обсяг (тривалість), періодичність, умови підвищення кваліфікації вчителів та викладачів закладів освіти і наукових установ усіх форм власності та сфер управління, включаючи механізм оплати, умови і процедуру визнання результатів підвищення кваліфікації. Порядок стосується насамперед тих осіб, які мають статус педагогічних і науково-педагогічних працівників, тобто не охоплює

велику сферу неформальної освіти дорослих, де працюють тренери, коучі, наставники та інші категорії працівників, що не користуються таким статусом.

Формами підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників є:

- інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева),
- дуальна, на робочому місці, на виробництві, які у разі необхідності можуть поєднуватись.

Серед основних видів підвищення кваліфікації, передбачених Порядком, вказуються:

- навчання за програмою підвищення кваліфікації;
- стажування;
- участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо.

На практиці освітні програми курсів підвищення кваліфікації для педагогів є різноплановими і

можуть включати сертифікаційні заходи (семінари, тренінги, конференції, вебінари). Загальний обсяг навчання для підвищення кваліфікації педагогічного або науково-педагогічного працівника закладу загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти не може бути менш ніж 150 годин на п'ять років. Педагогічні та науково-педагогічні працівники закладів вищої та післядипломної освіти також підвищують свою кваліфікацію згідно з цим Порядком не рідше одного разу на п'ять років.

Програму підвищення кваліфікації педагогів розробляє і затверджує суб'єкт освітньої діяльності (провайдер). Програма для вчителів шкіл може бути розроблена на основі типових програм, що затверджуються МОН. В іншому випадку провайдер оприлюднює власні програми на своєму вебсайті.

Навчальний план типової освітньої програми передбачає 150 академічних годин (5 кредитів ЄКТС), з яких 120 академічних (4 кредитів ЄКТС) охоплюють обов'язкову складову і 30 академічних годин (1 кредит ЄКТС) становить вибіркова складова. Реалізація типової освітньої програми передбачає очно-дистанційну форму навчання. Очну частину навчання здійснюють Інститути післядипломної освіти. Така програма включає: тренінги, інтерактивні лекції, майстер-класи, дискусії (тематичні та подіумні), конференції (з обміну досвідом, підсумкові, наукові, інтернет-конференції тощо) та самостійну роботу, яка зазвичай полягає у виконанні здобувачем завдань з моніторингу та оцінки результатів пропонуваніх освітніх змін. Програма передбачає обов'язкову частину, що складається з очних сесій (60 год.) та дистанційного курсу (60 год.), охоплює фахові навчальні модулі та вибірково частину, що передбачає вільний вибір модулів в очному, очно-дистанційному або дистанційному форматах з урахуванням індивідуальних потреб педагогів загальною кількістю 30 год.

Результати дослідження показали, що освітні програми курсів підвищення кваліфікації для педагогів розробляються з урахуванням як рекомендацій МОН, так і освітніх потреб замовників освітніх послуг, серед яких є керівники закладів освіти

та їхні заступники, учителі, викладачі, вихователі, керівники гуртків, бібліотекарі. Створенню програм підвищення кваліфікації, як правило, передують вивчення освітніх потреб цільової аудиторії засобами онлайн-опитування, зокрема задля визначення напрямів підвищення кваліфікації, форм проведення занять та безпосередньо тематики курсів підвищення кваліфікації. Під час розроблення програми автори намагаються враховувати сучасні тенденції розвитку науки та освіти. Ефективність програм оцінюється за результатами вибіркового опитування слухачів курсів та учасників сертифікаційних заходів, що дає можливість з'ясувати результативність навчання, визначити варіативність форм і термінів проведення курсів та оцінювання, планувати і корегувати роботу інститутів післядипломної освіти.

Освітні програми спрямовані як на професійний, так і на особистісний розвиток педагогів. Проте освітні програми фахових курсів підвищення кваліфікації, експрес-курсів та курсів за вибором мають певні напрями. Вони передбачають розвиток таких компетентностей:

- управлінської;
- професійних;
- інклюзивних;
- емоційно-етичних;
- мовленнєво-комунікаційних;
- професійних компетентностей галузевого спрямування тощо.

На вибір здобувача пропонуються також курси розвитку функціональної грамотності, громадянської і полікультурної освіти.

Іншим видом навчання дорослих є стажування, яке здійснюється за індивідуальною програмою, що розробляється і затверджується провайдером. Стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів освіти (крім закладів вищої і післядипломної освіти) може здійснюватися в закладі освіти за місцем роботи працівника або в іншому закладі освіти. Тоді як стажування викладачів закладів вищої і післядипломної освіти може відбуватися в закладі освіти за місцем роботи працівника, іншому закладі освіти або науковій установі.

⁴⁶ Постанова КМУ від 21 серпня 2019 р. № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», <https://bit.ly/349wP5c>

БЕЗПЕРЕРВНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

На сьогодні немає єдиного підходу щодо безперервної медичної освіти, проте є загальна згода щодо залежності якості медичних послуг від безперервного підвищення кваліфікації лікарями. Велике значення надається академічному рівню провайдерів освітніх послуг та програм навчання, що відповідають особливостям практики лікарів, враховують їхні професійні потреби.

Післядипломна освіта лікарів характеризується організаційною складністю, чіткою послідовністю та значною тривалістю у порівнянні з аналогічними формами освіти працівників інших спеціальностей. Сьогодні в Україні існують такі основні форми післядипломної освіти, як:

- інтернатура (є обов'язковою формою післядипломної підготовки випускників вищих медичних навчальних закладів);
- клінічна ординатура (не є обов'язковою формою післядипломної освіти, передбачає конкурсну процедуру зарахування);
- циклова підготовка (здійснюється на курсах спеціалізації та передатестаційних циклах, тривалість яких визначається навчальним планом та програмою).

Крім того, з 2019 р., у зв'язку з реформами системи охорони здоров'я, окремим наказом МОЗ

впроваджено систему безперервного професійного розвитку лікарів⁴⁷. Система передбачає, що безперервний професійний розвиток лікаря охоплює певний набір активностей, які оцінюються у певну кількість балів. Бали нараховуються за різні види навчання, які лікар обирає на основі запропонованого МОЗ переліку видів діяльності. Перелік заходів безперервного професійного розвитку лікаря включає:

- навчання за програмою підвищення кваліфікації;
- науково-практичні конференції, конгреси, симпозіуми;
- дистанційні онлайн-курси;
- навчання на симуляційних тренінгах, тематичне навчання або семінари;
- цикли тематичного вдосконалення на факультетах та у закладах післядипломної освіти тривалістю 1-2 тижні;
- навчання або стажування в університеті або закладі охорони здоров'я в Україні чи за кордоном;
- публікацію статті або огляду в журналі з імпаکت-фактором.

Мінімальна кількість балів безперервного професійного розвитку, яку має набрати лікар щороку, становить 50 балів.

ІНШІ ПРОГРАМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Існує певний набір освітніх програм для дорослих, поява яких зумовлена не законодавчими вимогами, а запитами різних категорій суспільства, тобто в широкому сенсі слова – наявністю попиту. Такі програми не регламентовані формальними стандартами і функціонують у вимірі неформальної

освіти. Особливість таких програм полягає у тому, що вони є повністю добровільними і передбачають рівноправні та взаємовідповідальні стосунки між здобувачем і провайдером. Хоча такі програми великою мірою зорієнтовані на живий ринок, далеко не всі з них є комерційними.

Сформована культура позитивного сприйняття неформальної освіти одночасно сприяє підвищенню якості життя і розширенню ролі громадських організацій у суспільстві. Водночас спостерігається певне побутове розуміння неформальної освіти, яке по суті розходиться із законодавчим її визначенням. Наприклад, працівники закладів, що взяли участь у дослідженні, відносять до програм з неформальної освіти програми з підвищення кваліфікації фахівців інших установ і закладів за їхні кошти або кошти фізичних осіб. Поширене також розуміння неформальної освіти через характер організації навчально-освітніх заходів. Так, до неформальної освіти зазвичай відносять тематичні науково-методичні семінари (майстер-класи, воркшопи, тренінги на безкоштовній основі), сертифіковані курси з підвищення кваліфікації.

Програми підвищення кваліфікації працівників органів державної влади та місцевого самоврядування

Безперервний професійний розвиток медичних працівників

Програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників

Інші програми освіти дорослих

Неформальну освіту розуміють як нестандартизовані освітні програми, по закінченню яких не виникає жодних правових наслідків, як от, приміром, права займатися оплачуваною професійною діяльністю або вступати до закладів освіти. Основною ознакою неформальної освіти є відсутність єдиних, хоча б частково

стандартизованих вимог до результатів навчальної діяльності.

На практиці в умовах неформальної освіти формуються не лише професійні компетентності, але й цифрова грамотність, комунікативні компетентності, громадянська позиція і соціальне включення.

Недержавні провайдери освіти дорослих (ГО «Едюкейшнал Ера», ГС Освіторія», ГО «Соціальна перспектива»), що взяли участь у дослідженні, переважно пропонують онлайн навчальні курси різної тематики, організовують освітні заходи, конференції, вебінари, тренінги, майстер-класи тощо.

Різномплановий досвід організації такої діяльності має ГО «Едюкейшнал Ера» (EdEra), яка функціонує як студія. Основні напрями діяльності EdEra:

- створення навчальних програм, курсів, зокрема онлайн-курсів, підручників, книг, що містять відео- та аудіоматеріали, та інших засобів засоби для ефективного навчання;
- організація навчальних заходів, зокрема лекцій, семінарів та конференцій, круглих столів, виступів у ЗМІ, проведення консультацій, зокрема із залученням провідних вітчизняних і зарубіжних фахівців для різних сегментів цільової аудиторії, яка формується окремо для кожного освітнього продукту.

Програми EdEra охоплюють як професійний, так і непрофесійний сектор. Зміст, формати та обсяг кожної освітньої програми формуються з урахуванням результатів досліджень цільової аудиторії, її потреб, а також обсягів фінансування у співпраці з партнерами. Оцінювання успішності слухачів кожного курсу відбувається за допомогою міжлекційних, модульних та фінальних тестувань.

Методологію навчальної програми кожного курсу, а також систему оцінювання розробляють спільно методисти студії та партнери визначеного проєкту.

Концепції та проєкти EdEra створюються у трьох основних напрямках:

Громадянська освіта (створення всеукраїнської навчальної платформи із виборчого права та законодавства, цифрова освіта, освітній проєкт з протидії домашньому насильству, онлайн-курс з

⁴⁷ Наказ МОЗ України від 22.02.2019 № 446 «Деякі питання безперервного професійного розвитку лікарів» <https://bit.ly/3v4n6ch>

з протидії домашньому насильству, онлайн-курс з медіаграмотності.

Персональний розвиток (курси програмування, фактчекінгу, економіки та права для загального кола користувачів), включаючи онлайн-курс з публічних консультацій.

Шкільна освіта (курси для старшокласників, викладачів, а також навчальні матеріали для вчителів). Наприклад, онлайн-курс для вчителів початкових класів; курс «Бери і роби» для вчителів школи, які прагнуть зробити свої уроки сучасними; курс для учнів старших класів «Історія України в історіях».

Масштабною є діяльність Освітнього Хабу міста Києва, який є відокремленим підрозділом комунального некомерційного підприємства «Освітня агенція міста Києва» Київської міської державної адміністрації. Місія Освітнього Хабу

полягає у забезпеченні системної реалізації концепції «навчання протягом життя» (Life Long Learning) на території міста Києва шляхом створення можливості безкоштовно набути або покращити «м'які навички», які наразі затребувані на ринку праці. Наразі створено 60 SCORM-курсів, спрямованих на формування навичок:

- виступати публічно,
- створювати успішні проекти,
- мислити креативно,
- керувати командами,
- організувати ефективні продажі та презентації,
- сформувати власний бренд.

Існують окремі навчальні програми професійного спрямування для вчителів та працівників служб персоналу. Всього протягом трьох останніх років на базі Освітнього Хабу міста Києва проведено більше 600 тренінгів, а на його сайті зареєстровано майже 200 тис. користувачів.

Громадська організація «Соціальна перспектива» реалізувала освітній проект для освітян «Інклюзивне навчання та дистанційна освіта» у формі серії вебінарів. Проект був націлений на вирішення проблеми якості освітніх послуг для учнів з інвалідністю, що навчаються в класах з інклюзивним навчанням у школах та коледжах. У рамках проекту проводилось опитування вчителів та батьків дітей з особливими освітніми потребами, на основі якого розроблено методичні рекомендації для навчання, а також створено онлайн-курс дистанційного підвищення кваліфікації вчителів «Інклюзія і дистанційне навчання» обсягом 30 годин. Проект об'єднав фахівців у сфері інклюзії з України, Грузії та США, що посприяло обміну досвідом між цими країнами.

Діяльність іншого провайдера освіти дорослих – громадської спілки «Освіторія» – спрямована на вдосконалення професійних компетентностей вчителів. Робота за цим напрямом ведеться в руслі реформи «Нова українська школа». «Освіторія» реалізує різнопланові освітні проекти, конкурси, конференції, семінари, майстер-класи тощо. Окремі проекти також охоплюють цільову аудиторію учнів шкіл та громадських діячів у сфері освіти.

Варто зазначити, що не лише громадські організації реалізують освітні програми для дорослих. Низка закладів вищої та післядипломної освіти у процесі опитування відзначили, що проводять такого роду заходи, націлені на задоволення актуальних потреб різних груп дорослого населення.

Серед тематики освітніх заходів згадуються, зокрема:

- стандартизовані вимоги до результатів навчальної діяльності;
- семінари з актуальних питань житлово-комунального господарства, впровадження нових форм управління житловим фондом, енергозбереження тощо;
- організація роботи юридичної клініки;
- співпраця з університетом третього віку.

Для реалізації програм практикуються такі форми, як проведення круглих столів, конференцій, форумів, дискусійних майданчиків тощо.

У підсумку, як показує аналіз, освітні програми для дорослих, попри їхнє позірне розмаїття, формуються у відповідь на чітко виражений попит з боку різних соціальних груп. Можна виділити декілька чинників формування такого попиту:

- наявність законодавчо встановлених вимог щодо освіти дорослих (наприклад, обов'язкове підвищення кваліфікації державних службовців, педагогів та медиків);
- міжнародна або державна політика, яка актуалізує потребу в компетентностях, необхідних для її успішної реалізації (наприклад, впровадження інклюзії в закладах освіти, реформа «Нова українська школа», реформа державної служби тощо);
- об'єктивні тенденції розвитку економіки або суспільних відносин (наприклад, попит на цифрові компетентності у зв'язку з пандемією Covid-19, потреба в медіаграмотності під час гібридної війни, попит на університети третього віку у зв'язку з тенденціями старіння населення).

Характерно, що запит на ці програми через відносну масовість стає причиною доступу до державного або міжнародного (в тому числі грантового) фінансування. Водночас існує частка освітніх програм, які зорієнтовані на вузькі потреби окремих категорій населення і мають здебільшого комерційний характер.

Законодавство щодо освіти дорослих

наявність законодавчо встановлених вимог щодо освіти дорослих (наприклад, обов'язкове підвищення кваліфікації державних службовців, педагогів та медиків);

Міжнародна або державна політика

яка актуалізує потребу в компетентностях, необхідних для її успішної реалізації (наприклад, впровадження інклюзії в закладах освіти, реформа «Нова українська школа», реформа державної служби тощо);

Тенденції розвитку економіки

об'єктивні тенденції розвитку економіки або суспільних відносин (наприклад, попит на цифрові компетентності у зв'язку з пандемією Covid-19, потреба в медіаграмотності під час гібридної війни, попит на університети третього віку у зв'язку з тенденціями старіння населення).

Фінансування освіти дорослих

Фінансування освіти дорослих можливе з коштів державного бюджету України, а також за підтримки українських та зарубіжних організацій, приватних осіб. Утім, саме державне фінансування є основою інституційної стабільності суб'єктів освітньої діяльності і свідчить про наявність національної політики у цій сфері. Згідно з Конституцією України, обов'язкове державне фінансування має виділятися на:

- програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб,
- розвиток післядипломної освіти,
- професійну підготовку суддів та прокурорів.

Бюджетний кодекс України, який регулює відносини у сфері бюджетних видатків, передбачає такі види видатків на освіту дорослих:

- видатки з державного бюджету на післядипломну освіту (на оплату послуг з підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів на умовах державного замовлення), а також на інші заклади та заходи в галузі освіти, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій, згідно з переліком, затвердженим КМУ;
- видатки, що здійснюються з бюджетів сіл, селищ та міст на післядипломну освіту (на оплату послуг з підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів на умовах регіонального замовлення);
- видатки, що здійснюються з бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів на післядипломну освіту (на оплату послуг з підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів на умовах регіонального замовлення), а також на інші державні освітні програми.

При цьому видатки на освіту дорослих не належать до так званих «захищених» видатків, тобто тих, які не можуть бути скорочені, зокрема під час секвестру

державного бюджету. На практиці це означає, що держава не гарантує стабільних обсягів державного фінансування навіть для обов'язкових видів освіти дорослих.

Утім, державні і комунальні провайдери освіти дорослих зорієнтовані саме на державне фінансування, яке надходить за окремими бюджетними програмами, затвердженими відповідними ЦОВВ. Обсяги такого фінансування залежать від обсягів державного замовлення, яке формується відповідно до Закону України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів».

Закони про державний бюджет на 2020 та 2021 роки передбачали фінансування з державного бюджету післядипломної освіти, підготовки та перепідготовки, підвищення кваліфікації таких галузей та сфер, як:

- освіта;
- охорона здоров'я, медицина та фармація;
- державна безпека;
- соціальний захист і соціальна робота;
- екологія, природні ресурси і водне господарство;
- фінансовий моніторинг і боротьба з незаконним відмиванням коштів;
- органи юстиції;
- культура, мистецтво, акторська майстерність;
- засоби масової інформації;
- наукова діяльність Національної академії наук та галузевих академій наук;
- система спеціального зв'язку та захисту інформації;
- прокуратура;
- прикордонна служба;
- агропромисловий комплекс;
- харчова та переробна промисловість.

Розглянемо приклади організації системи фінансування окремих сегментів освіти дорослих. Їхній опис спиратиметься на результати двох досліджень:

- «Публічне фінансування освіти дорослих в Україні у 2020 році та проєкт публічного фінансування освіти дорослих в Україні на 2021 рік» (автори Андрєєв М. А., Бахрушин В. Є., Охримовський А. М.)
- «Публічне фінансування популярного навчання та освіти дорослих в Україні» (автори Андрєєв М. А., Смірнов О. К.).

Дослідження проводилися у 2020 році за підтримки Інституту з міжнародного співробітництва Німецької асоціації народних університетів (DVV International).

За даними, які вдалося зібрати, було визначено, що сукупні видатки на освіту дорослих з державного бюджету у 2020 р. становили:

- 1,588 млрд гривень з них:
- 898 553,6 тис. гривень за загальним фондом та
- 689 176,2 тис. гривень за спеціальним фондом.

У підсумку це становить близько 0,125% загального обсягу видатків Державного бюджету 2020 року.

У ході дослідження зібрано та проаналізовано інформацію, яку надали ОДА Харківської, Чернігівської, Сумської, Херсонської та Закарпатської областей, а також КМДА станом на кінець 2020 року. В опитувальнику їм пропонувалося дати відповіді на запитання:

Чи здійснювалось у 2018 - 2020 роках фінансування за рахунок видатків бюджету МДА окремих програм у сфері освіти дорослих, які реалізувалися державними та/або приватними провайдерми?

Чи заплановане таке фінансування на 2021 рік і, якщо так, то на які саме програми, провайдерів та які очікувані обсяги фінансування?

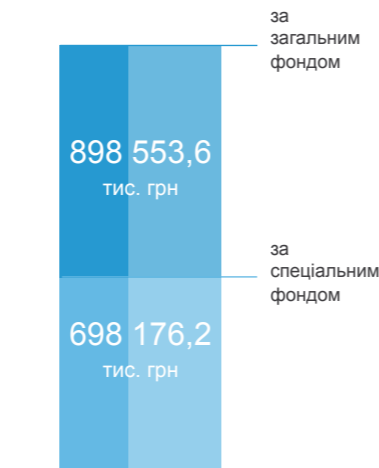

Рис. 1. Сукупні видатки на освіту дорослих з державного бюджету у 2020 р.

За даними, які вдалося зібрати, було визначено, що в підсумку це становить близько 0,125% загального обсягу видатків Державного бюджету

Дані по областях такі.

ХАРКІВСЬКА ОДА		
Програма освіти для дорослих:	Кількість здобувачів:	Видатки:
заходи із соціальної та професійної адаптації учасників АТО/ООС, зокрема їхнє навчання, перепідготовка, підвищення кваліфікації	194 учасники АТО/ООС (2020 р.) 183 учасники АТО/ООС (заплановано на 2021 р.)	1,2 млн гривень (2020 р.) 1,5 млн гривень (2021 р.)

У травні-червні 2020 року проведено моніторинг стану професійного навчання кадрів на виробництві. Обстеження охопило:

- 297 підприємств, установ та організацій області
- 133,8 тисяч працівників, що становить
- 24,5% від середньооблікової чисельності штатних працівників підприємств області, охоплених статистичним спостереженням.

Моніторинг показав, що всіма формами професійного навчання у 2019 році було охоплено:

- 47,8 тисяч осіб, що становить:
- 35,7% від чисельності працівників обстежених підприємств.

На навчання одного працівника в середньому витрачено 312,3 гривень.

Середня періодичність підвищення кваліфікації на обстежених підприємствах – від 3 до 5 років.

ЧЕРНІГІВСЬКА ОДА	
Програма освіти для дорослих:	Обсяг фінансування:
курси підвищення кваліфікації медичних працівників. Головний розпорядник коштів – управління охорони здоров'я ОДА.	2018 р. – 1,6 млн грн, 2019 р. – 1,75 млн грн, 2020 р. – 1,77 млн грн, 2021 р. – 1,9 млн грн. (заплановано)

підвищення кваліфікації працівників культури в межах обласної цільової довгострокової програми «Мистецька освіта Чернігівщини» на 2011 - 2025 роки.

Головний розпорядник – департамент культури і туризму, національностей та релігій ОДА.

2018 р. – 728 тис. грн,
2019 р. – 795 тис. грн,
2020 р. – 794,8 тис. грн,
2021 р. – 795,0 тис. грн.
(заплановано)

підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад у комунальному закладі «Чернігівський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій».

Головний розпорядник коштів – управління освіти і науки ОДА.

2018 р.:
2,2 млн грн (загальний фонд)
156,89 тис. грн (спеціальний фонд)
2019 р.:
2,45 млн грн (загальний фонд)
222,17 тис. грн (спеціальний фонд)
2020 р.:

	2020 р.: 2,65 млн грн (загальний фонд) 197,94 тис. грн (спеціальний фонд); 2021 р. 616,2 тис. грн. (заплановано на I квартал)
--	--

СУМСЬКА ОДА

Програма освіти для дорослих:	Обсяг фінансування:
підвищення кваліфікації педагогічних працівників у комунальному закладі Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти в межах обласної комплексної програми «Освіта Сумщини у 2019 - 2021 роках»	Видатки (з обласного бюджету): 2019 р. – 26,5 млн грн, 2020 р. – 28 млн грн, 2021 р. – 34,9 млн грн.

ЗАКАРПАТСЬКА ОДА

Програма освіти для дорослих:	Обсяг фінансування:
діяльність Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти	2020 р. – 22,9 млн грн, 2021 р. – 29 млн грн. (затверджено за загальним фондом)
постійно діючі курси підвищення кваліфікації та перепідготовки молодших медичних і фармацевтичних спеціалістів	2020 р. – 2 млн. грн, 2021 р. – 2,5 млн. грн. (бюджетний запит)

Загальна кількість осіб, що проходять підвищення кваліфікації протягом року: 20 тис.

ХЕРСОНСЬКА ОДА

Програма освіти для дорослих:	Обсяг фінансування:
бюджетна програма «Підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів закладами післядипломної освіти»	2021 р. – 26,3 млн грн. (передбачено з обласного бюджету)

Напрацьовано також моделі фінансування з коштів місцевих бюджетів діяльності недержавних організацій, які надають освітні послуги для

дорослих. До найбільш поширених практик належать такі: програми підтримки неурядових організацій, конкурси проєктів, бюджет участі.

ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Як правило, це передбачає, що у громаді впроваджується місцева спеціальна програма з надання фінансової підтримки неурядовим організаціям, зокрема тим, які реалізують проєкти освіти дорослих. Фінансування здійснюється структурним підрозділом органу місцевого самоврядування, який є розпорядником коштів за

цією програмою. При цьому неурядова організація, що отримує фінансування з місцевого бюджету, відкриває банківський рахунок у Державному казначействі України, здійснює витрати з нього і звітує за правилами і процедурами, які діють для державних установ і організацій.

КОНКУРСИ ПРОЄКТІВ

Фінансування здійснюється за результатами конкурсу проєктів у сфері освіти дорослих, що подаються громадськими організаціями та іншими інститутами громадянського суспільства. Рішення про фінансування приймає конкурсна комісія,

до якої входять представники місцевої влади та авторитетні представники громадськості міста. Гроші з місцевого бюджету перераховуються на рахунки організацій-переможців конкурсу, відкриті в Державному казначействі України.

БЮДЖЕТ УЧАСТІ

Фінансування проєктів у сфері освіти дорослих відбувається в межах цільових програм партиципаторного бюджетування. Для отримання фінансування проєктів у сфері освіти дорослих повинен бути підтриманий переважно більшістю мешканців міста, які визначають пріоритетні проєкти через онлайн-голосування. Фінансування здійснюється фінансовим структурним підрозділом органу місцевого самоврядування шляхом проведення розрахунків за заздалегідь погодженим кошторисом.

Громадські організації «Освіторія» та EdEra, які є недержавними провайдерами освіти дорослих, поінформували про специфіку фінансування їхніх освітніх проєктів та програм для дорослих.

Організація «EdEra» зазначила, що всі освітні матеріали, які є на сайті організації, окрім деяких винятків, є відкритими для слухачів після проходження безкоштовної реєстрації. Фінансування онлайн-курсів та освітніх програм EdEra відбувається за рахунок роботи з партнерами, отримання іноземних та українських грантів, перемоги у тендерах та на відкритих торгах. Це дозволяє зробити основну кількість освітніх матеріалів безкоштовними для здобувачів.

У деяких випадках здобувач оплачує лише виготовлення сертифіката, який надається за результатами навчання. Винятком є інтерактивний онлайн-курс із дизайну презентацій у PowerPoint «Pro Power Point», розроблений у співпраці з компанією з дизайну презентацій Reprerent, який є комерційним. EdEra також була виконавцем послуг з розробки та виробництва навчального онлайн-курсу з історії та культури України під назвою: «Ukraine: history, culture and identities» на замовлення ДУ «Український інститут» МЗС, що фінансувався за рахунок видатків державного бюджету у 2020 році. Загальна сума проєкту — 569 490 грн. ГС «Освіторія» реалізує як платні, так і безоплатні освітні програми для вчителів, учнів та батьків. Як разовий випадок організація брала участь у реалізації проєкту «Всеукраїнська школа онлайн», який фінансувався за кошти ДУ «Український інститут розвитку освіти» і вартість якого становила 14,4 млн гривень.

Таким чином, наявні сьогодні процедури та механізми фінансування не забезпечують рівних можливостей для всіх суб'єктів освітньої діяльності, що надають освітні послуги для дорослих, незалежно від їхньої форми власності. З одного боку, держава гарантує фінансування окремих

складників освіти дорослих без урахування якості освіти. На практиці це призводить до того, що відносно стабільне фінансування з коштів державного бюджету отримують заклади, які мають галузевий характер і відомче підпорядкування. Утім, навіть у таких випадках немає гарантії стабільного фінансування. З іншого боку, неурядові провайдери освіти дорослих мають лише спорадичний доступ до бюджетних коштів, переважно з місцевих бюджетів, попри те, що

вони часто забезпечують освітні послуги для соціально вразливих категорій населення і тому намагаються надавати їх безкоштовно. Навіть у випадках, коли недержавні провайдери мають змогу отримати бюджетне фінансування, нині чинні регуляторні норми ускладнюють процес отримання та використання ними таких коштів. Очевидно, що це питання потребує кращого законодавчого врегулювання, зокрема у спеціальному законі про освіту дорослих.

Таблиця 4. Моделі фінансування з коштів місцевих бюджетів діяльності недержавних організацій, які надають освітні послуги для дорослих.

Модель фінансування	Підстава фінансування	Механізм отримання коштів
Програма підтримки неурядових організацій	Спеціальна програма з надання фінансової підтримки неурядовим організаціям	Неурядова організація, що отримує фінансування з місцевого бюджету, відкриває банківський рахунок у Державному казначействі України, здійснює витрати з нього і звітує за правилами і процедурами, які діють для державних установ і організацій.
Конкурси проєктів	Результати конкурсу проєктів у сфері освіти дорослих, що подаються громадськими організаціями та іншими інститутами громадянського суспільства	Гроші з місцевого бюджету перераховуються на рахунки організацій-переможців конкурсу, відкриті в Державному казначействі України.
Бюджет участі	У межах цільових програм партиципаторного бюджетування	Проведення розрахунків за заздалегідь погодженим кошторисом.

Місце освіти дорослих у національній системі кваліфікацій

Закон України «Про освіту» визначає НСК як «сукупність інституцій і правових норм, що регулюють формування і розвиток освітніх та професійних кваліфікацій, їх відповідність потребам суспільства і ринку праці».

Закон розділяє кваліфікації на освітні та наукові таким чином:

- «освітньою кваліфікацією вважається визнана закладом освіти чи іншим уповноваженим суб'єктом освітньої діяльності та засвідчена відповідним документом про освіту сукупність встановлених стандартом освіти та здобутих особою результатів навчання (компетентностей)»;
- «професійна кваліфікація — це визнана кваліфікаційним центром, суб'єктом освітньої діяльності, іншим уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання), що дозволяють виконувати певний вид роботи або здійснювати професійну діяльність»⁴⁸.

Закладені в основу НСК норми освітнього законодавства передбачають окремі процедури присвоєння освітньої або професійної кваліфікацій на основі оцінювання відповідних результатів навчання та компетентностей. Таке кваліфікаційне оцінювання має відбуватися на основі освітніх або професійних стандартів. Сьогодні такі стандарти активно розробляються різними експертними групами.

Якщо присудження освітньої кваліфікації традиційно залишається функцією закладів освіти, то для присвоєння професійних кваліфікацій закон передбачає окремий вид інституцій — кваліфікаційні центри. Набути повноважень кваліфікаційного центру організація зможе за результатами акредитації, яку має здійснювати НАК. Закон передбачає створення НАК як постійно діючого колегіального органу, склад якого формується на паритетних засадах з представників МОН, Міністерства соціальної політики, Міністерства економіки, представницького органу об'єднань роботодавців та представницького органу об'єднань профспілок. Перший склад НАК сформовано у грудні 2018 р. Кабінетом Міністрів України⁴⁹. Статут НАК затверджено в липні 2019 р. постановою уряду⁵⁰.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ РАМКИ КВАЛІФІКАЦІЙ

Основоположним документом для національної системи кваліфікацій є НРК. Вона використовується

для розроблення стандартів, формування, співвіднесення й оцінювання кваліфікацій. Перша

⁴⁸ Закон України «Про освіту», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁴⁹ Розпорядження КМУ від 03 квітня 2019 р. № 219-р «Про

затвердження складу Національного агентства кваліфікацій», <https://bit.ly/3woL0iK>

⁵⁰ Постанова КМУ від 5 грудня 2018 р. «Деякі питання Національного агентства кваліфікацій», <https://bit.ly/2T6wxtq>

редакція НРК була прийнята в Україні у листопаді 2011 р.⁵¹, а у червні 2020 р. затверджено оновлену редакцію цього документу.

НРК є системним і структурованим за компетентностями описом восьми кваліфікаційних рівнів. Кожен рівень НРК описується відповідно до чотирьох дескрипторів:

- знання,
- уміння/навички,
- комунікація,
- відповідальність і автономія.

Три з них збігаються з дескрипторами ЄРК (*knowledge, skills, responsibility and autonomy*). Четвертий дескриптор (комунікація) було введено з метою врахувати окремі компетентності рамки кваліфікацій ЄПВО (QF-EHEA-2018).

НРК є основою для формування вимог стандартів вищої та фахової передвищої освіти за спеціальностями та рівнями освіти.

Рівні НРК також відповідають першому-восьмому рівням Міжнародної стандартної класифікації освіти. На основі цього встановлюється відповідність між рівнями кваліфікації НРК та рівнями освіти, що має значення, зокрема, і для освіти дорослих:

- перший (початковий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти відповідає другому рівню НРК;
- другий (базовий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти – третьому рівню НРК;

- третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти – четвертому або п'ятому рівню НРК;
- рівень фахової передвищої освіти – п'ятому рівню НРК;
- початковий рівень вищої освіти – п'ятому рівню НРК;
- перший рівень вищої освіти – шостому рівню НРК;
- другий рівень вищої освіти – сьомому рівню НРК;
- третій та науковий рівні вищої освіти – восьмому рівню НРК.

Освітні програми вищої та фахової передвищої освіти мають враховувати освітні стандарти, розроблені відповідно до НРК. З іншого боку, стандарти освіти також мають враховувати вимоги професійних стандартів, а проте чинний Порядок розроблення і затвердження професійних стандартів⁵² не передбачає узгодження їх з НРК. Це певною мірою ускладнює узгодження професійних та освітніх стандартів, а також створює проблеми для розробки якісних освітніх програм, спрямованих на конкретні види професійної діяльності.

Станом на 1 лютого 2020 затверджено: 142 професійні стандарти, 102 стандарти вищої освіти для освітнього рівня «бакалавр» та 75 стандартів для освітнього рівня «магістр».

Розроблено і винесено на громадське обговорення: 45 проєктів стандартів фахової передвищої освіти.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ЩОДО ПРИСУДЖЕННЯ / ПРИСВОЄННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ

Закон поділяє кваліфікації на:

- *повні* (здобуття особою повного переліку компетентностей відповідного рівня НРК, що визначені відповідним стандартом);

- *часткові* (здобуття особою частини компетентностей відповідного рівня НРК, що визначені відповідним стандартом).

⁵¹ Постанова КМУ від 23 листопада 2011 р. «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій», <https://bit.ly/2QNbNWZ>

⁵² Постанова КМУ від 31 травня 2017 р. «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження професійних стандартів», <https://bit.ly/3yzXmGC>

Вимоги до присвоєння повних освітніх кваліфікацій визначають різною мірою спеціальні закони у сфері освіти, стандарти освіти та інші нормативно-правові акти. Спільною вимогою для здобуття всіх кваліфікацій є опанування освітньої програми,

Професійна (професійно-технічна освіта)

Державна кваліфікаційна атестація для випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти включає кваліфікаційну пробну роботу, що відповідає певним вимогам освітньо-кваліфікаційної характеристики для відповідного атестаційного рівня, а також державний кваліфікаційний екзамен або захист дипломної роботи, проєкту чи творчої роботи. Кваліфікаційна атестація здійснюється закладом професійної (професійно-технічної) освіти за участю замовників підготовки кадрів (роботодавців).

Фахова передвища освіта

Атестацію здобувачів здійснює екзаменаційна комісія, до складу якої включаються представники роботодавців, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, наукових установ, інших організацій. У ході атестації здобувач має продемонструвати відповідність своїх результатів навчання вимогам освітньо-професійної програми.

На підставі рішення екзаменаційної комісії заклад фахової передвищої освіти присуджує особі освітньо-професійний ступінь фахового молодшого

що за обсягом та змістом має відповідати законодавству, і успішне проходження атестації (оцінювання) у формі, що визначається стандартом освіти та освітньою програмою. Розглянемо деякі особливості атестації здобувачів на різних рівнях освіти.

Випускникам закладів професійної освіти може бути присвоєно кваліфікацію кваліфікованого робітника або молодшого спеціаліста, що підтверджується відповідними дипломами. Особам, які опанували курс професійного (професійно-технічного) навчання й успішно пройшли кваліфікаційну атестацію, видається свідоцтво про присвоєння або підвищення робітничої кваліфікації. Зразки дипломів та свідоцтв затверджує КМУ.

бакалавра та присвоює відповідну кваліфікацію. Обов'язкові форми атестації визначають стандарти фахової передвищої освіти за відповідними спеціальностями. При цьому заклади фахової передвищої освіти мають право встановлювати додаткові форми атестації. Для спеціальностей, з яких здійснюється підготовка для роботи за професіями, для яких запроваджено додаткове регулювання, атестація може здійснюватися у формі ЄДКІ. Перелік таких спеціальностей та порядок проведення ЄДКІ затверджує КМУ.

Вища освіта

Атестація здобувачів ступенів молодшого бакалавра, бакалавра та магістра, здійснюється екзаменаційною комісією, до складу якої можуть включатися представники роботодавців. На підставі рішення екзаменаційної комісії заклад вищої освіти присуджує особі, яка успішно виконала освітню програму, відповідний ступінь вищої освіти. На першому та другому рівнях вищої освіти (бакалавр, магістр) атестація може включати ЄДКІ. Обов'язкові форми атестації визначають стандарти вищої освіти

за відповідними спеціальностями. Найчастіше вони передбачають проведення атестаційного іспиту або захисту кваліфікаційної роботи. Заклади вищої освіти мають право встановлювати додаткові форми атестації.

Атестацію здобувачів наукових (творчих) ступенів доктора філософії, доктора мистецтв та доктора наук здійснюють спеціалізовані ради, які мають право присудити здобувачеві відповідний ступінь

за результатами публічного захисту дисертації, мистецького проєкту, монографії або сукупності

статей, опублікованих у рецензованих фахових виданнях.

ЧАСТКОВІ КВАЛІФІКАЦІЇ

Практика присвоєння часткових освітніх, як і професійних кваліфікацій в Україні відсутня. У цьому сенсі Україна відстає від інших європейських країн, де останнім часом розширюється застосування так званих *microcredentials* – документів, що засвідчують отримання систематизованих результатів навчання за результатами опанування коротких (1-5 кредитів ЄКТС) освітніх модулів чи програм. Передбачається, що такі програми будуть використовуватися переважно у неформальній

освіті дорослих. Проте вони також можуть використовуватися і для накопичення кредитів, які можуть бути зараховані у межах програм вищої освіти. Для цього освітні програми мають будуватися з урахуванням вимог ЄРК і рамки кваліфікацій ЄПВО щодо рівня кваліфікації, а також вимог Стандартів і рекомендацій із забезпечення якості у ЄПВО. Хоч, що в Україні обговорюють можливість створення подібних програм, але для їхньої успішної реалізації необхідно вносити зміни у законодавство.

КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ, ЗДОБУТІ ШЛЯХОМ НЕФОРМАЛЬНОЇ ТА ІНФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Результати навчання та компетентності, необхідні для присудження освітніх та/або присвоєння професійних кваліфікацій, можуть здобуватися шляхом як формальної, так і неформальної або інформальної освіти. Законодавство не забороняє провайдерам неформальної освіти присвоювати освітні або професійні кваліфікації, але і не гарантує визнання таких кваліфікацій на національному рівні.

Суб'єкти освітньої діяльності у сфері освіти дорослих, які здебільшого працюють у сфері неформальної освіти, можуть видавати власні сертифікати, що засвідчують здобуття особою певних компетентностей, але визнання таких сертифікатів є добровільним вибором роботодавців або інших організацій.

Закон передбачає, що результати навчання, здобуті шляхом неформальної та/або інформальної освіти, можуть бути визнані в системі формальної освіти. Втім, для реалізації цієї норми необхідним є затвердження МОН процедури такого визнання. На сьогодні МОН оприлюднило для громадського обговорення проєкт порядку здійснення такої процедури⁵³, який передбачає, що визнання (валідація) результатів навчання, здобутих шляхом неформальної або інформальної освіти, може відбуватися в закладі фахової передвищої або вищої освіти. Основні етапи процедури – ідентифікація та документальне оформлення результатів навчання та компетентностей особи, здобутих у неформальній освіті, шляхом співвіднесення їх з чинним стандартом освіти відповідного рівня і

⁵³ МОН пропонує для громадського обговорення проєкт наказу «Про затвердження порядку визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти у вищій та фаховій передвищій освіті», <https://bit.ly/32nAf38>

спеціальності, а також з НРК. Наступними етапами валідації мають йти оцінювання та сертифікація результатів навчання. За результатом успішно проведеної валідації особа набуває право продовжувати навчання на відповідній програмі закладу фахової передвищої або вищої освіти.

Варто сказати, що попередні проєкти аналогічних внутрішніх процедур вже розроблено деякими закладами вищої освіти, зокрема з числа тих, що взяли участь у дослідженні. Після затвердження оприлюдненого порядку МОН можна очікувати, що всі заклади вищої та фахової передвищої освіти зможуть встановити свої правила визнання результатів навчання, хоча практики такого визнання все ще мають бути напрацьовані.

Існують також процедури визнання результатів неформального професійного навчання для робітничих професій, визначені КМУ у 2013 р.⁵⁴ Проте практика такого визнання не набула значного поширення. На сьогодні затверджено лише три уповноважені організації, які набули статусу «суб'єкта підтвердження» результатів неформального навчання (два з них є центрами професійно-технічного навчання при ДСЗ). Єдиною робітничою професією, за якою люди можуть підтверджувати результати свого неформального професійного навчання, є професія кухаря⁵⁵.

Утім, треба зазначити, що визнання кваліфікацій, здобутих шляхом освіти дорослих, відбувається також у інших професіях через відповідне кваліфікаційне оцінювання або атестацію. Як правило, це стосується професій, для яких професійне навчання у різних його формах (професійний розвиток, стажування, підвищення кваліфікації) є обов'язковим. Під словом «атестація» в цьому контексті, як правило, розуміють оцінювання професійних компетентностей людини на предмет їхньої відповідності певним кваліфікаційним вимогам (іноді формально не затвердженим). Атестація проводиться спеціально утвореними атестаційними комісіями згідно з офіційно встановленими процедурами.

⁵⁴ Постанова КМУ від 15 травня 2013 р. № 340 «Про затвердження порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання за робітничими професіями», <https://bit.ly/3woLwgG>

⁵⁵ Наказ Міністерства соціальної політики від 16.03.2016 р. № 256

У різних професіях атестаційні процедури мають свої особливості, але доволі поширеною і спільною практикою є те, що під час атестації враховуються результати різних форм професійного навчання працівника, що атестується. При цьому враховуються й інші показники, такі як формальна освіта та досвід роботи, а в деяких випадках і результати окремого кваліфікаційного іспиту. За результатами успішної атестації людина може бути допущена до професійної діяльності певного виду, до обіймання відповідної посади, або ж їй може бути присвоєно кваліфікаційний розряд, клас або категорію.

Характерним прикладом визнання професійних кваліфікацій є атестація лікарів⁵⁶. Вона може завершуватися:

- присвоєнням (або підтвердженням) звання «лікар-спеціаліст»;
- присвоєнням або підтвердженням однієї з трьох кваліфікаційних категорій лікаря (першої, другої або вищої).

Як правило, категорії присвоюються в порядку черговості. Під час атестації враховуються бали безперервного професійного розвитку. Лікарю, який здобув втричі більшу за мінімально встановлену кількість балів, може бути присвоєно вищу кваліфікаційну категорію позачергово.

У підсумку треба зазначити, що політика у сфері національної системи кваліфікацій сьогодні фокусується на професійній стандартизації та механізмах незалежного оцінювання результатів навчання, на основі яких має здійснюватися присвоєння професійних кваліфікацій. Проте водночас існує практика, згідно з якою професійне навчання працівників та інші складники освіти дорослих, які здійснюються у тому числі без наявності професійних стандартів, враховуються під час атестації і присвоєння кваліфікаційних категорій, необхідних для здійснення професійної діяльності або кар'єрного росту.

«Про затвердження переліку суб'єктів підтвердження результатів неформального професійного навчання за робітничими професіями», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0455-16#Text>

⁵⁶ Порядок проведення атестації лікарів. Затверджений Наказом МОЗ від 22 лютого 2019 р. № 446, <https://bit.ly/34g4o5s>

Висновки та рекомендації

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Освіта дорослих є тим складником загальної освітньої системи, який забезпечує постійний і безперервний процес підвищення рівня освіченості населення. Увага до освіти дорослих з боку міжнародних організацій та урядів розвинених країн показує, що її розглядають як один із механізмів зміцнення суспільства і підвищення якості життя. Покращення доступу до освіти протягом життя усіх людей незалежно від їхнього віку, майнового стану, культурних чи будь-яких інших особливостей не лише сприяє реалізації базового соціального права на освіту, але й є запорукою зростання соціальної безпеки, адже вищий рівень освіченості в середньому формує більш адаптованих та соціально відповідальних громадян. При цьому, звісно, необхідною є цілеспрямована та обґрунтована національна політика у сфері освіти дорослих, приклади якої можна спостерігати, зокрема, у країнах Європейського Союзу.

Політика і рекомендації міжнародних організацій звертають увагу на освіту дорослих насамперед як на інструмент вирівнювання можливостей соціально вразливих груп людей, які через наявну соціальну або культурну нерівність не змогли здобути необхідні базові навички. Крім того, освіта дорослих використовується як засіб для підвищення соціальної, культурної та професійної адаптації в умовах постійних економічних і суспільних змін. В таких умовах освіта дорослих максимально виконує свою функцію за умови, що її розглядають як комплекс заходів, спрямованих на задоволення потреб різних категорій і груп суспільства. Тому політика у сфері освіти дорослих має ґрунтуватися на аналізі потреб і запитів потенційних здобувачів, а також передбачати певні заходи щодо підвищення мотивації до здобуття освіти людей, в яких може бути традиційно низький рівень такої мотивації. З іншого боку, необхідним елементом ефективної політики у сфері освіти дорослих є підтримка інституцій, що здійснюють відповідну освітню діяльність – провайдерів

освіти дорослих. Провайдери виконують важливу соціальну функцію забезпечення освіти протягом життя. У зв'язку з цим необхідним є законодавче забезпечення прав і гарантій провайдерів освіти дорослих незалежно від їхньої форми власності та їхніх працівників (педагогів, тренерів).

В Україні є певні особливості освіти дорослих, пов'язані, зокрема, з традиціями, успадкованими з радянських часів. Основними складниками освіти дорослих традиційно залишаються професійна підготовка безробітних, післядипломна освіта та підвищення кваліфікації, спрямовані на підготовку фахівців для різних галузей економіки.

Протягом останніх років поступово оновлюється законодавство, що так чи інакше зачіпає сферу освіти дорослих. Великою мірою ці зміни пов'язані з зобов'язаннями України розвивати освіту протягом життя, визначеними Угодою про Асоціацію з ЄС. З 2017 року освітнє законодавство стало застосовувати поняття «освіта дорослих» у зв'язку з введенням відповідної статті до базового закону про освіту.

Проте все ще не вистачає збалансованості різних законів, які визначають умови функціонування освіти дорослих. Окремі сегменти цієї сфери регулюються освітнім, галузевим законодавством (що регулює професійну діяльність певних видів), законодавством про молодь, законодавством у сфері зайнятості, вузькопрофільними законами, які можуть бути застосовані лише у визначеному контексті (Закон «Про професійний розвиток працівників»). Через розбіжності у підходах до освіти дорослих у різних законах зустрічаються суперечливі норми та термінологія, зокрема щодо неформальної освіти та навчання. Немає визначеності щодо відмінностей між змістом понять «післядипломна освіта» і «підвищення кваліфікації».

Аналіз управління у сфері освіти дорослих показує, що в цьому аспекті велику роль відіграють нормативні акти державних органів, які регулюють зміст та організацію професійного навчання за галузевим принципом (наприклад, НАДС для державних службовців, МОН для педагогів). Тому серед провайдерів освіти дорослих найбільш стабільною виглядає мережа державних і комунальних закладів післядипломної освіти та центрів підвищення кваліфікації, які мають здебільшого галузевий, підвідомчий характер і забезпечують професійний розвиток для працівників окремих професій.

Треба мати на увазі, що післядипломна освіта та підвищення кваліфікації для тих видів професійної діяльності, які регулюються окремими законами (державні службовці, педагоги, лікарі), мають обов'язковий характер, тобто певною мірою є примусовими. З одного боку, це зумовлює визначений попит на відповідні освітні програми, а також достатній вибір провайдерів. Проте перспективи професійного зростання здобувача практично не залежать від якості такого навчання, незважаючи на те, що воно враховується під час кваліфікаційного оцінювання. В окремих випадках органи державної влади, що проводять реформи у певних сферах (державна служба, медицина), спонукають підпорядкованих їм провайдерів виявляти і враховувати потреби здобувачів та замовників освітніх послуг або ж дбають про якість освіти іншими способами. Певну позитивну роль відіграє наявність у окремих категорій працівників права обирати провайдерів і програми підвищення

кваліфікації. Втім, на практиці працівники часто сприймають таке навчання як формальність і шукають способи пройти його з найменшими витратами часу і енергії.

На відміну від державних, зокрема галузевих закладів, приватні провайдери освіти дорослих виглядають повністю автономними у питаннях визначення змісту освіти та освітніх програм для дорослих, проте вони мусять рахуватися з тенденціями державної та міжнародної політики, а також попитом з боку різних категорій здобувачів. Провайдери, які належать до громадського сектору, отримують лише спорадичний доступ до бюджетного фінансування, що в перспективі може негативно позначитися на їхній інституційній спроможності. З іншого боку, державне фінансування (зокрема на умовах державного або комунального замовлення) забезпечується в основному для галузевих провайдерів – закладів післядипломної освіти та центрів підвищення кваліфікації.

У підсумку варто зазначити, що в Україні спостерігається відсутність збалансованої державної політики у сфері освіти дорослих, у зв'язку з чим практично стихійно формуються дві окремі системи провайдерів освітніх послуг – галузевих закладів та незалежних інститутів громадянського суспільства, – які перебувають у нерівних умовах, зокрема щодо доступу до фінансування з коштів державного або місцевого бюджетів.

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Дані дослідження дозволяють надати такі практичні рекомендації суб'єктам формування державної політики та законодавчої ініціативи.

Верховній Раді України рекомендується забезпечити:

- необхідно унормувати суперечливі та застарілі норми законодавства, що стосуються освіти дорослих, зокрема шляхом прийняття окремого закону;
- врегулювати рівний і конкурентний доступ провайдерів освіти дорослих до державного

- фінансування на конкурсних засадах;
- створити законодавчі механізми забезпечення фінансування освіти дорослих з коштів місцевих бюджетів;
- законодавчо забезпечити соціальні гарантії педагогічним працівникам, що працюють у сфері освіти дорослих, незалежно від форми власності та виду суб'єкта освітньої діяльності;
- законодавчо забезпечити економічні стимули для роботодавців різних галузей підтримувати

професійний розвиток і навчання працівників та інвестувати у якість освіти дорослих.

Кабінету Міністрів України рекомендується забезпечити:

- єдиний підхід до загальнодержавної політики у сфері освіти дорослих, який дозволить наблизити систему освіти дорослих до найкращих європейських стандартів;
- доступність освіти дорослих для всіх категорій населення;
- щорічний збір і оприлюднення статистичних даних про кількість суб'єктів освітньої

діяльності, що надають послуги у сфері освіти дорослих, та кількість здобувачів освіти дорослих;

- розширення доступу до освіти дорослих уразливих категорій відповідно до принципу інклюзивності;
- рівність провайдерів освіти дорослих, зокрема у питаннях доступу до державного фінансування на конкурсних засадах;
- систему забезпечення якості програм освіти дорослих із залученням ключових стейкхолдерів.

БІБЛІОГРАФІЯ

Council of the European Union, Resolution of 27 June 2002 on lifelong learning (2002/C 163/01).
Council of the European Union, Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (2018/C 189/01).

Council of the European Union, Recommendation of 22 May 2018 on the European Qualification Framework for lifelong learning and repealing the recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualification Framework for lifelong learning (2017/C 189/03).

The Framework of Qualifications of the European Higher Education Area, revised 2018 (QF-EHEA-2018).

European Commission/ EACEA/Eurydice (2015). *Adult Education and Training in Europe: Widening Access to Learning Opportunities. Eurydice Report*. Luxembourg: Publication of the European Union. GRALE (2019).

Recommendation on Adult Learning and Education 2015 (2016). Published by UNESCO.

Schreiber-Barsch, Silke (2015) *Adult and Continuing Education in France*. Bielefeld.

Sustainable Development Goals (2015).

Державно-приватне партнерство. Офіційний сайт МОН. <https://bit.ly/3wsPPHU>

Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (1993).

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (2013).

Закон України «Про вищу освіту» (2014).

Закон України «Про державно-приватне партнерство» (2010).

Закон України «Про державну службу» (2016).

Закон України «Про зайнятість населення» (2013).

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997).

Закон України «Про місцеві державні адміністрації» (1999).

Закон України «Про нотаріат» (1993).

Закон України «Про освіту» (2017).

Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (1990).

Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020).

Закон України «Про прокуратуру» (2015).

Закон України «Про професійний розвиток працівників» (2012).

Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (1998).

Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993).

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (2016).

Закон України «Про фахову передвищу освіту» (2019).

Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» (2014).

Маніфест про навчання дорослих у XXI столітті. Сила та радість від навчання. Європейська асоціація освіти дорослих (2019).

МОН пропонує для громадського обговорення проєкт наказу «Про затвердження порядку визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти у вищій та фаховій передвищій освіті» (2021). <https://bit.ly/2RJUJRE>

Наказ Міністерства соціальної політики від 16.03.2016 р. № 256 «Про затвердження переліку суб'єктів підтвердження результатів неформального професійного навчання за робітничими професіями».

Наказ МОЗ України від 22.02.2019 № 446 «Деякі питання безперервного професійного розвитку лікарів».

Наказ НАДС від 03.03.2016 № 48 «Про затвердження Порядку стажування державних службовців», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 23 березня 2016 р. за № 439/28569.

Наказ НАДС від 10.10.2019 № 185-19 «Про затвердження Вимог до змісту і структури програм підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад».

Наказ НАДС від 18 вересня 2020 р. № 173-20 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та

заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад за дистанційною формою навчання».

Наказ НАДС від 26.11.2019 № 211-19 «Про затвердження порядку організації підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування».

Порядок проведення атестації лікарів. Затверджений Наказом МОЗ від 22 лютого 2019 р. № 446.

Постанова КМУ від 15 травня 2013 р. № 340 «Про затвердження порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання за робітничими професіями».

Постанова КМУ від 16 жовтня 2014 р. № 630 «Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України».

Постанова КМУ від 21 серпня 2019 р. № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників».

Постанова КМУ від 23 листопада 2011 р. «Про затвердження Національної рамки кваліфікації».

Постанова КМУ від 24 січня 2001 р. № 40 «Про затвердження Типового положення про молодіжний центр праці».

Постанова КМУ від 30 грудня 2015 р. № 1178 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності».

Постанова КМУ від 31 травня 2017 р. «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження професійних стандартів».

Постанова КМУ від 5 грудня 2018 р. «Деякі питання Національного агентства кваліфікацій».

Постанова КМУ від 6 лютого 2019 р. № 106 «Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад».

Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року.

Рекомендація Європейського Парламенту і Ради 200/С 111/01 «Про встановлення Європейської кваліфікаційної структури для можливості отримати освіту протягом усього життя» від 23 квітня 2008 року.

Рішення Київської міської ради від 18 грудня 2018 року № 467/6518 «Про затвердження міської комплексної цільової програми «Освіта Києва. 2019-2023 роки», <https://bit.ly/3tlkX5d>

Розпорядження КМУ від 03 квітня 2019 р. № 219-р «Про затвердження складу Національного розпорядження КМУ від 03 квітня 2019 р. № 219-р «Про затвердження складу Національного агентства кваліфікацій».

Тимчук, Л. (2015). Становлення та розвиток андрагогіки в Україні (кінець XIX–XX століття). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т.

Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 21.03.2014.

ПЕРЕЛІК ОРГАНІЗАЦІЙ, ЩО ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ

Адміністрація Державної прикордонної служби України	Міністерство культури та інформаційної політики України
Громадська організація «Едюкейшнал Ера»	Міністерство молоді та спорту України
Громадська організація «Соціальна перспектива»	Міністерство освіти і науки України
Громадська спілка «Освіторія»	Міністерство охорони здоров'я України
Державна служба фінансового моніторингу України	Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України
Державне агентство водних ресурсів України	Міністерство соціальної політики України
Державне управління справами	Міністерство у справах ветеранів України
Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук	Міністерство цифрової трансформації України
Державний заклад післядипломної освіти «Академія фінансового моніторингу України»	Міністерство юстиції України
Державний комітет телебачення і радіомовлення України	Національна медична академія післядипломної освіти імені П. Л. Шупика
Закарпатська обласна державна адміністрація	Національне агентство України з питань державної служби
Інститут права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України	Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Київська міська державна адміністрація	Національний транспортний університет
Київський національний університет будівництва і архітектури	Національний університет біоресурсів і природокористування України
Комунальне некомерційне підприємство «Освітня агенція міста Києва»	Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Комунальний вищий навчальний заклад «Харківська академія неперервної освіти»	Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Комунальний заклад «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»	Офіс Генерального прокурора
Комунальний навчальний заклад «Київський міський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій»	Сумська обласна державна адміністрація
Комунальний навчальний заклад Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»	Сумський державний університет
Комунальний заклад вищої освіти «Ужгородський інститут культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради	Українська інженерно-педагогічна академія
Міністерство енергетики України	Харківська обласна державна адміністрація
Міністерство закордонних справ України	Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
	Харківська державна академія дизайну і мистецтв
	Херсонська обласна державна адміністрація
	Херсонський національний технічний університет
	Херсонський регіональний центр підвищення кваліфікації
	Чернігівська обласна державна адміністрація
	Чернігівський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій

Засвідчення

Федеральне Міністерство
економічного співробітництва
та розвитку